ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ, τχ. 38, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2011, σ. 51-87

ΤΟ ΑΚΕΛ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

*Γιώργος Χαραλάμπους**

Η εργασία επιχειρεί να εξετάσει και να εξηγήσει την εξέλιξη της στάσης του ΑΚΕΛ απέναντι στο ζήτημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένου και του αντίκτυπού της στην Κύπρο, από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 έως και σήμερα. Λαμβάνει υπόψη τη σημασία των τοπικών και κομματικών ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του ΑΚΕΛ, αλλά και τον διαχωρισμό μεταξύ πολιτικού προφίλ και προγραμματικών θέσεων. Έχοντας ως υπόβαθρο ένα επαναλαμβανόμενο θεωρητικό συμπέρασμα της βιβλιογραφίας σχετικά με τα κομμουνιστικά και ριζοσπαστικά κόμματα, η εμπειρική ανάλυση διεξάγεται υπό το πρίσμα του στρατηγικού διλήμματος ανάμεσα στην ιδεολογική συνέπεια και τον πολιτικό πραγματισμό, ένα δίλημμα το οποίο αυτά τα κόμματα φαίνεται πως έχουν αντιμετωπίσει από την αρχή της πορείας τους.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα ευρωπαϊκά κομμουνιστικά και ριζοσπαστικά αριστερά κόμματα από την πραγματικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) αντικατοπτρίζουν εκείνες που αντιμετώπισαν τα ίδια κόμματα από τις φιλελεύθερες, καπιταλιστικές δημοκρατίες των χωρών τους. Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση συνεχίζει τα συστημικά ρεύματα που η κομμουνιστική ιδεολογία επιδιώκει να ανατρέψει και, μάλιστα, μέσω ενός μοντέλου που είναι κατά βάση νεοφιλελεύθερο[1] το οποίο αντικατοπτρίζει πρώτα και κύρια τα

* Ο Γιώργος Χαραλάμπους είναι Επισκέπτης Λέκτορας στο Τμήμα Δημοσιογραφίας του Πανεπιστημίου Frederick και Ειδικός Επιστήμονας στο Τμήμα Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κύπρου. Ο συγγραφέας θα ήθελε να ευχαριστήσει τον Αντρέα Παναγιώτου και την Έλενα Χριστοφόρου για τα σχόλιά τους σε προηγούμενες εκδοχές αυτής της εργασίας.

1. Βλ., ενδεικτικά, C. Hermann, «Neoliberalism in the EU», *Studies in Political Economy*, τόμ. 79, 2009, σ. 61-89. Για μια σειρά από μέτρα που έχουν προοδώσει στην Ε.Ε. νεοφιλελεύθερο χαρακτήρα και έχουν ενσωματώσει πλήρως στην ευρωπαϊκή οικονομική πολιτική τη μονε-

συμφέροντα του δυτικού κεφαλαίου[2] και, ταυτόχρονα, δυσκολεύει τους μηχανισμούς ρήξης με το status quo, καθιστώντας αναποτελεσματική την επίδιωξη ριζοσπαστικής αλλαγής.[3] Σε μεγάλο βαθμό, λοιπόν, προσομοιάζει στο ίδιο το καπιταλιστικό σύστημα, υπό την έννοια ότι συνδυάζει την ελεύθερη αγορά με μια πολιτειακή δομή όπου η συναίνεση και η βαθμιαία αλλαγή συνιστούν τους κεντρικούς άξονες λειτουργίας του όλου μορφώματος. Έτσι, η αντιμετώπιση της Ε.Ε. από τα κομμουνιστικά κόμματα είναι ένα θέμα πιο γενικό και ιδεολογικο-πολιτικά καθοριστικό από ό,τι αφήνει να εννοηθεί η ισχνή παρουσία του στη μέχρι σήμερα βιβλιογραφία. Όπως υπενθυμίζει ο Przeworski –πράγμα που, όπως λέει, μπορεί να αποδοθεί στη προβληματική της κομμουνιστικής μεθόδου από θεωρητικούς όπως η Rosa Luxemburg–,

> «η συμμετοχή στην αστική πολιτική δεν έπαψε ποτέ να προκαλεί διαφορές, δεδομένου ότι η ίδια η πράξη του "λαμβάνω μέρος" σε αυτό το σύστημα διαμορφώνει το κίνημα για τον σοσιαλισμό και τη σχέση του με τους εργαζομένους ως τάξη. Το επαναλαμβανόμενο ερώτημα είναι αν η συμμετοχή σε αστικούς οργανισμούς μπορεί να οδηγήσει σε σοσιαλισμό, ή "πρέπει" να ενισχύει την καπιταλιστική τάξη».[4]

Με παρόμοιο τρόπο, στη συγκεκριμένη περίπτωση του ζητήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το ερώτημα που προκύπτει για τα κομμουνιστικά και ριζοσπαστικά αριστερά κόμματα είναι κατά πόσο η αποδοχή του πολιτικού και προγραμματικού πλαισίου της ως δεδομένη πραγματικότητα και η συμμετο-

---

ταριστική αντίληψη για την οικονομία, βλ. B. Rosamond, «Imagining the European Economy: Competitiveness and the Social Construction of Europe as an Economic Space», *New Political Economy*, τόμ. 7, τχ. 2, 2002, σ. 157-77, και M. Jespen - A.S. Pascual, «The European Social Model: An Exercise in Decostruction», *Journal of European Social Policy*, τόμ. 15, τχ. 3, 2005, σ. 231-245.

2. P. Anderson, «Depicting Europe», *London Review of Books*, τόμ. 29, τχ. 18, 2007, σ. 13-21.

3. P. Mair, «Political Opposition and the European Union», *Government and Opposition*, τόμ. 42, τχ. 1, 2007, σ. 1-17.

4. A. Przeworski, «Social Democracy as a Historical Phenomenon», *New Left Review*, 1980, σ. 27-58. Ο διαχωρισμός ανάμεσα στην ιδεολογική καθαρότητα και τον πραγματισμό εντοπίζεται ήδη στις διαμάχες του εργατικού κινήματος πριν από την Οκτωβριανή επανάσταση. Μπορεί κανείς γενικά να πει πως, τότε, την επαναστατική γραμμή της καθαρότητας (στην πράξη και τη θεωρία) εκπροσωπούσαν οι αναρχικοί ενώ οι σοσιαλδημοκράτες έτειναν προς τον πραγματισμό. Βλ. G. Arrighi, «Marxist Century, American Century: The Making and Remaking of the Labour Movement», *New Left Review*, τόμ. I, τχ. 79, 1990, σ. 29-64.

χή των κομμουνιστών στους θεσμούς της, αναιρεί τη δυναμική του αγώνα ενάντια στον χαρακτήρα που αυτή έχει και στην ιδεολογία που την υποκινεί.

Με εκλογικούς όρους, τέτοια ερωτήματα συνοψίζονται στην επιβεβλημένη διαπάλη μεταξύ αυτών που ο Kitschelt αποκάλεσε «λογική της εκπροσώπησης των εκλογέων» (ουσιαστικά των «ψήφων διαμαρτυρίας», αν όχι και κατά κύριο λόγο των ψήφων της εργατικής τάξης) και «λογική του εκλογικού ανταγωνισμού» (δηλαδή πιο απομακρυσμένων από την ιδεολογία του κόμματος ψηφοφόρων).[5] Κατά πόσο, σε ένα συγκεκριμένο κομματικό σύστημα, πρέπει να δωθεί προτεραιότητα στις ιδεολογικές πεποιθήσεις ή έμφαση σε συγκεκριμένες πολιτικές και εκλογικούς στόχους –πράγμα που είναι η καλύτερη εναλλακτική λύση σε μια δεδομένη χρονική στιγμή– ήταν και παραμένει το βασικό σημείο τριβής και διαφωνιών εντός και μεταξύ των κομμουνιστικών κομμάτων αλλά και ευρύτερα στην Αριστερά. Όπως το θέτει ο Dunphy, «[...] η διαφορά μεταξύ "μινιμαλιστών" και "μαξιμαλιστών", "μεταρρυθμιστών" και "επαναστατών" [...] είναι μία από εκείνες τις ατέλειωτες συζητήσεις περί διαφορών που είναι τόσο οκείες σε όποιον έχει ποτέ εμπλακεί στην αριστερή πολιτική, όσο και το αγαπημένο τους παλιό μάλλινο πουλόβερ».[6] Αυτή ήταν και μια από τις βασικότερες διαφορές μεταξύ των Ευρωκομμουνιστών και των υπολοίπων Κ.Κ. μόλις πριν από τρεις δεκαετίες.[7]

Ως εκ τούτου, η μελέτη της στάσης των κομμουνιστικών κομμάτων έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης βρίσκεται στην καρδιά ενός στρατηγικού διλήμματος που χαρακτηρίζει και τροφοδοτεί την κομμουνιστική θεωρία και πολιτική πρακτική στο μεγαλύτερο μέρος του 20ού αιώνα ως και τις μέρες μας. Όπως, ενδεχομένως, όλα τα κόμματα των οποίων η ταυτότητα ενσωματώνει μια πρόκληση για την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων, έτσι και τα κομμουνιστικά μπορεί να είναι πιο εποικοδομητικό να μελετηθούν σαν να αντιμετώπισαν και να συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν μια ενδιαφέρουσα και θεωρητικά δαιδαλώδη επιλογή μεταξύ της ιδεολογικής συνέπειας και του πραγματισμού (δηλαδή των οφελημάτων της «εποικοδομητικής» εμπλοκής).[8] Ενώ το εν λό-

5. H. Kitschelt, *The Logics of Party Formation: Ecological Politics in Belgium and West Germany*, Cornell University Press, Ithaca 1989.

6. R. Dunphy, *Contesting Capitalism: Left Parties and European Integration*, Manchester University Press, Manchester 2004, σ. 13.

7. Βλ. *στο ίδιο*, σ. 53-71 και D.S. Bell, «Western Communist Parties and the European Union», στο J. Gaffney (επιμ.), *Political Parties and the European Union*, Routledge, Λονδίνο 1996, σ. 220-235.

8. Αυτό το θεωρητικό σχήμα έχει αποτελέσει εργαλείο ανάλυσης ή εστιακό σημείο σε μελέτες άλλων κομματικών οικογενειών που διαθέτουν αντι-συστημικά χαρακτηριστικά, όπως στην

γω δίλημμα δεν έχει χρησιμοποιηθεί ως θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης για αυτά τα κόμματα, εμφανίζεται συχνά στην ιστοριογραφία του δυτικοευρωπαϊκού κομμουνιστικού κινήματος. Ο Cris Shore στη μελέτη του για το Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα (ΙΚΚ) έθεσε τον εξής προβληματισμό:

> «Το μεγάλο δίλημμα για το ΙΚΚ και, ίσως, για όλα τα δυτικοευρωπαϊκά κομμουνιστικά κόμματα είναι η φαινομενικά άλυτη σύγκρουση [...] μεταξύ της "κομμουνιστικής" τους ταυτότητας και της επιδίωξής τους για νομιμότητα μέσα στα δημοκρατικά, κοινοβουλευτικά συστήματα όπου λειτουργούν. Το ερώτημα είναι κατά πόσον ο ευρωπαϊκός κομμουνισμός μπορεί να επιτύχει χωρίς να αυτοαναιρεθεί».[9]

Παρόμοιου προσανατολισμού είναι και η διαπίστωση του Ralph Miliband, σε σχέση με το φαινόμενο του ευρωκομμουνισμού:

> «[...] ακόμα και όταν η συμμετοχή [στην κυβέρνηση] δεν τίθεται σαν ζήτημα, η διπλή ιδιότητα των μεγάλων κομμάτων της εργατικής τάξης με σοβαρούς σοσιαλιστικούς στόχους τείνει να δημιουργεί δύσκολα προβλήματα γι' αυτά τα κόμματα μέσα στο πλαίσιο της αστικής δημοκρατίας [...] Ο κίνδυνος είναι ότι οι ηγέτες του κόμματος θα τείνουν να τα επιλύσουν με το να αφήνονται στη σοσιαλδημοκρατικοποίηση».[10]

Ακόμα και αν τα θεωρητικά πλαίσια ανάλυσης που έχουν χρησιμοποιηθεί για την εμπειρική διερεύνηση της στρατηγικής των πολιτικών κομμάτων είναι διαφορετικά από εκείνο που χρησιμοποιεί ετούτη η εργασία, η σημασία του εν λόγω διλήμματος για τα κομμουνιστικά και ριζοσπαστικά αριστερά κόμματα φαίνεται να υποβόσκει. Σε ένα πρόσφατο βιβλίο για τις εμπειρίες υποστήριξης της κυβέρνησης ή συμμετοχής σε κυβερνητικό συνασπισμό των ευρωπαϊκών ριζοσπαστικών αριστερών κομμάτων, οι Olsen κ.ά. χρησιμοποιούν το (ευρέως διαδομένο) θεωρητικό πλαίσιο των τριών στρατηγικών στόχων: της «ψηφοθηρίας» [vote seeking], της απόκτηση εξουσίας [office

---

περίπτωση των Πρασίνων και της Ε.Ε. ή, γενικότερα, στην περίπτωση της σοσιαλδημοκρατικής στρατηγικής, αν και σε κάθε «οικογένεια» έχει κωδικοποιηθεί διαφορετικά. Βλ., αντιστοίχως, E. Bomberg, *Green Parties and Politics in the European Union*, Routledge, Λονδίνο 1998, και A. Przeworski, «Social Democracy as a Historical Phenomenon», *ό.π.*

9. C. Shore, *Italian communism: the escape from Leninism: an anthropological perspective*, Pluto Press, Λονδίνο 1990.

10. R. Miliband, «Constitutionalism and Revolution: Notes on Eurocommunism», *The Socialist Register*, τόμ. Ι, τχ. xvi, 1978, σ. 168-169.

seeking] και της άσκησης δημόσιας πολιτικής βάσει των δικών τους προγραμματικών θέσεων [policy seeking].[11] Σύμφωνα με αυτό το πλαίσιο, τα πολιτικά κόμματα αντιμετωπίζουν δύσκολες επιλογές μεταξύ αυτών των τριών στόχων και συνήθως δίνουν προτεραιότητα σε έναν εξ αυτών. Όμως, όπως εξηγούν οι συγγραφείς, εντός και αυτού του πλαισίου, είναι ευδιάκριτο το προαναφερθέν δίλημμα:

> «Η διεύρυνση των στόχων ενός κόμματος, έτσι ώστε να συμπεριληφθεί σε αυτούς και η απόκτηση εξουσίας, οδηγεί και σε κάποια έμφαση στη μεγιστοποίηση ψήφων αφού, χωρίς μια καλή εκλογική πορεία, το κόμμα δεν μπορεί να ελπίζει στη συμμετοχή στην κυβέρνηση [...] Οι στόχοι της μεγιστοποίησης των ψήφων και της απόκτησης εξουσίας, με τη σειρά τους, οδηγούν σχεδόν πάντοτε στην υποβάθμιση των προγραμματικών στόχων, τουλάχιστον στην ιδεολογικά γνησιότερη μορφή τους. Ως εκ τούτου, τα [ριζοσπαστικά] αριστερά κόμματα τείνουν να απο-ριζοσπαστικοποιούνται μέσα στον χρόνο [...] Η πρόκληση είναι να συνεχίσουν να αρθρώνουν μια διακριτή πολιτική πρόταση και ένα σύνολο καθαρών προγραμματικών αρχών· την ίδια ώρα, πρέπει να είναι ικανά να τα συμβιβάσουν έτσι ώστε να εξασφαλίσουν μια θέση που τους δίνει την εξουσία να εφαρμόσουν τις πολιτικές τους. Τα [ριζοσπαστικά] αριστερά κόμματα *έχουν αρκετή επίγνωση αυτού του διλήμματος*» (η έμφαση του γράφοντος).[12]

Έτσι, λοιπόν, είτε ένα κομμουνιστικό ή ριζοσπαστικό αριστερό κόμμα δώσει απόλυτη προτεραιότητα στην «ψηφοθηρία» είτε προσθέσει στους βασικούς του στόχους και τη συμμετοχή στην εκτελεστική εξουσία, θα αντιμετωπίσει ένα δίλημμα μεταξύ της ιδεολογικής συνέπειας και του πραγματισμού. Και οι δύο επιλογές που διαθέτει εμπεριέχουν αρνητικά στοιχεία: η πρώτη ενδέχεται να το αφήσει εκτός κυβέρνησης και με λιγότερες ψήφους απ' όσες ιδεωδώς θα ήθελε, προκειμένου να μπορέσει να δημιουργήσει μια δυναμική έστω και προς τη βαθμιαία αλλαγή· η δεύτερη ενδέχεται να το απομακρύνει από την κομμουνιστική του ταυτότητα, δημιουργώντας απογοήτευση στον «σκληρό πυρήνα» του χωρίς καν να εξασφαλίζεται πλήρως η εκλογική επιτυχία. Με άλλα λόγια, η επιλογή του μετριασμού της ιδεολογίας δεν είναι πάντοτε επιτυχημένη φόρμουλα για να επιλυθεί το πρόβλημα της εκλογικής αποτυ-

11. J. Olsen - M. Koss - D. Hough, *Left Parties in National Governments*, Palgrave, Baginstoke 2010. Βλ., επίσης, W.C. Muller - K. Strom. *Policy, office, or votes: How political parties in Western Europe make hard decisions*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.

12. J. Olsen - M. Koss - D. Hough, *Left Parties in National Governments*, ό.π., σ. 11-12.

χίας ή της έλλειψης νομιμοποίησης ενός κομμουνιστικού κόμματος. Διαφορετικά, αυτό που εδώ αποκαλείται δίλημμα δεν θα ήταν τέτοιο στην πραγματικότητα, αλλά απλώς προσωρινό πρόβλημα με ξεκάθαρη και πάντοτε ανώδυνη λύση.

Στη συνέχεια, τοποθετούμε το αντικείμενο της έρευνας μέσα στο θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης του παραπάνω στρατηγικού διλήμματος και προσπαθούμε να απαντήσουμε τα δύο βασικά ερωτήματα που την απασχολούν. Το πρώτο είναι πώς έχει αντιμετωπίσει το ΑΚΕΛ τις προκλήσεις της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης; Στην απάντηση σε αυτό το ερώτημα, λαμβάνονται υπόψη όχι μόνον τυχόν ουσιαστική μεταβολή των θέσεων του κόμματος σε σχέση με την Ε.Ε. και τον αντίκτυπό της στην Κύπρο, αλλά και η ενδεχόμενη τροποποίηση της εκφοράς ορισμένων κριτικών, όρων και θεμάτων, περιπτώσεις κατά τις οποίες είτε δόθηκε έμφαση είτε υποτονίστηκαν κάποια ζητήματα, ανάλογα με το εκτιμώμενο πολιτικό όφελος.[13] Αυτό γίνεται λόγω του ότι η δημόσια προβολή ορισμένων θέσεων και η κομματική ρητορεία δεν λειτουργούν σε ιδεολογικό κενό, αλλά είτε υποβαθμίζουν είτε τονίζουν τις πολιτικές επιλογές ενός κόμματος και οιεσδήποτε μεταβολές στις θέσεις του.[14] Ο Robert Ladrech, παραδείγματος χάριν, σε μια κλασική πλέον μελέτη του εξευρωπαϊσμού [Europeanization] των πολιτικών κομμάτων, κάνει τον διαχωρισμό μεταξύ της αλλαγής στη στρατηγική ενός κόμματος για το θέμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον κομματικό ανταγωνισμό [patterns of party competition] και της προγραμματικής αλλαγής [programmatic change], με την πρώτη να αναφέρεται στο προφίλ με το οποίο ένα κόμμα προσεγγίζει τους ψηφοφόρους και τη δεύτερη σε πιο συγκεκριμένες θεματικές προτάσεις και αντι-προτάσεις πολιτικης.[15] Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, λαμβάνεται υπόψη ότι το ΑΚΕΛ, όπως

13. Σε σχέση με την Ευρώπη ως πολιτικό όπλο ή μη, βλ. M. Steenbergen - D.J. Scott, «Contesting Europe? The Salience of European Integration as a Party Issue», στο G. Marks - M. Steenbergen (επιμ.), *European Integration and Political Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, σ. 165-192 και A. Batory, «Hungarian Party Identities and the Question of European Integration», Working paper 49, Sussex European Institute.

14. Βλ., για παράδειγμα, M. Tavits, «Policy Positions, Issue Importance, and Party Competition in New Democracies», *Comparative Political Studies*, τόμ. 41, τχ. 1, 2008, σ. 48-72.

15. R. Ladrech, «Europeanisation and Political Parties: Towards a Framework for Analysis», *Party Politics*, τόμ. 8 τχ. 4, 2002, σ. 389-403. Για ένα παρόμοιου τύπου διαχωρισμό, βλ. N. Conti - L. Verzichelli, «The European dimension of political discourse in Italy. A longitudinal analysis of party preferences (1950-2001)», Occasional papers of CIRCaP, Centre for the Study of Political Change, Siena 2003. Βλ. επίσης G. Charalambous, «Realignment and Entrenchment: The Europeanisation of Rifondazione Comunista», *Perspectives on European Politics and Society*, τόμ. 12, τχ. 1, 2011, σ. 29-51.

και άλλα ριζοσπαστικά αριστερά κόμματα, δεν είναι απλώς μια ομάδα από ιδεολόγους αλλά πραγματικός πολιτικός δρων, που συμμετέχει σε μία ρευστή κατάσταση συνεχούς εκλογικού ανταγωνισμού και προσπαθεί να ισοζυγίσει, όπως και άλλα κόμματα, διάφορους στρατηγικούς στόχους.[16] Έτσι και η μελέτη των ριζοσπαστικών αριστερών κομμάτων πρέπει να είναι ανάλογη, δίνοντας σημασία τόσο στην ιδεολογική όσο και στην πολιτική πτυχή της ευρωπαϊκής τους πολιτικής και γενικότερα της πορείας τους. Γι' αυτόν τον λόγο –ουσιαστικά, λόγω της θεωρητικής πιθανότητας ένα κόμμα να διατηρήσει τις προγραμματικές του θέσεις σε μια σειρά από ζητήματα, αλλά ταυτόχρονα να αποφεύγει συχνές και δημόσιες αναφορές σε αυτές–, ενσωματώνεται και χρησιμοποιείται σε αυτή την εργασία ο διαχωρισμός του Ladrech.

Το δεύτερο ερώτημα είναι ποιοι παράγοντες έχουν καθορίσει ή επηρεάσει τη στάση του ΑΚΕΛ απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση; Δεδομένων των εμπειρικών παρατηρήσεων που θα ακολουθήσουν (ότι η στάση του ΑΚΕΛ απέναντι στην Ε.Ε. είτε έχει αλλάξει –με τον ένα ή τον άλλο τρόπο– είτε όχι), τι εξηγεί αυτή την αλλαγή/σταθερότητα; Είναι σαφές πως η πορεία των κομμουνιστικών και άλλων ριζοσπαστικών αριστερών κομμάτων, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, ευνόησε στις περισσότερες περιπτώσεις έναν αυξανόμενο ρεφορμισμό και επέβαλε, συνεπώς, μια μετριοπάθεια ως προς την κομμουνιστική και ριζοσπαστική ταυτότητα[17] και τη μαρξιστική-λενινιστική ιδεολογία.[18] Σε αυτό συνετέλεσαν αρκετές κοινές δομικές και άλλες αλλαγές στις παραμέ-

16. Για παράδειγμα, T. Bale - R. Dunphy, «In from the Cold: Left Parties, Policy, Office and Votes in Advanced Liberal Democracies since 1989», paper presented at the 57th Political Studies Association Annual Conference, Bath UK, 2007.

17. Για παράδειγμα, G. Benedetto - L. Quaglia, «The Comparative Politics of Communist Euroscepticism in France, Italy and Spain», *Party Politics*, τόμ. 3, τχ. 4, 2007, σ. 478-499· J. Botella - L. Ramiro, «The Crisis of West European Communist Parties and their Change Trajectories: Communists, Post-Communists, Ex-Communists», στο J. Botella - L. Ramiro (επιμ.), *The Crisis of Communism and Party Change: The Evolution of West European Communist and Post-Communist Parties*, Institut de Ciencies Politiques I Social, Βαρκελώνη 2003, σ. 248· K. Hudson, *European Communism since 1989: Towards a New European Left?*, Palgrave, Basingstoke 2000· D. Sassoon, «Fin-de-Siècle Socialism: The United Modest Left», *New Left Review*, τχ. 227, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1998, σ. 88-96· P. Heywood, «The West European Communist Movement: Of Chance and Death and Mutability», στο M.J. Bull - P. Heywood (επιμ.), *West European Communist Parties After the Revolutions of 1989*, Macmillan, Λονδίνο 1994, σ. xviii· R.N. Tannahill, *The Communist Parties of Western Europe: A Comparative Study*, Greenwood Press, Λονδίνο 1978.

18. Για παράδειγμα, C. Boggs, *The Impasse of European Communism*, Westview, Boulder Co. 1982.

τρους που διέπουν την εγχώρια και διεθνή πολιτική σκηνή (μετατόπιση της σοσιαλδημοκρατίας προς το Κέντρο, ελιγμοί της σοβιετικής πολιτικής και, εν τέλει, η διάλυση του σοσιαλιστικού στρατοπέδου, μεταβολές στην κοινωνική βάση των συγκεκριμένων κομμάτων κ.λπ.). Ωστόσο, έχουν διατηρηθεί αρκετές διαφορές μεταξύ των αντιλήψεων αυτών των κομμάτων για την ιδέα, τον ρόλο και το μέλλον της Ε.Ε., οι οποίες οδηγούν σε διαφορετικές λύσεις του προαναφερθέντος διλήμματος ανά περίπτωση και χρονική περίοδο. Γι' αυτό, για κάποια κόμματα, οι προγραμματικές κατευθύνσεις και η πολιτική συμπεριφορά για το θέμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντανακλούν τις εκλογικές αντιδράσεις στις πολιτικές αναγκαιότητες της στιγμής ή της «εποχής», ενώ για άλλα αντανακλούν περισσότερο τις ιδεολογικές τους αρχές.[19] Ταυτόχρονα, πρέπει επίσης να υπάρχουν λόγοι για τους οποίους κόμματα με παρόμοια ιδεολογία και οπτικές απέναντι στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ακολουθούν διαφορετικά μονοπάτια στον πολιτικό ανταγωνισμό, αλλάζουν στάση ή παραμένουν σταθερά και έχουν διαφορετικές εκλογικές τύχες. Γι' αυτό είναι εξίσου σημαντικό να εξηγηθεί ποιες τοπικές ή κομματικές ιδιαιτερότητες αποτελούν παράγοντες που καθορίζουν τη στάση ενός κόμματος για το ζήτημα της Ε.Ε. και το διαφοροποιούν από άλλα αδελφά κόμματα. Υποθέτουμε ότι το τοπικό πλαίσιο και οι κομματικές ιδιαιτερότητες είναι ζωτικής σημασίας για τον καθορισμό ή τον επηρεασμό της στάσης ενός κόμματος απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση, είτε ως ανεξάρτητη μεταβλητή που καθορίζει αυτόνομα τη στάση του για το εν λόγω θέμα[20] είτε ως ενδιάμεση μεταβλητή που διαμεσολαβεί μεταξύ ενός εξωτερικού ερεθίσματος και της όποιας τελικής αντίδρασης.[21]

Η εμπειρική ανάλυση επικεντρώνεται στην περίοδο από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 μέχρι σήμερα, κατά την οποία η προβολή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στην κυπριακή εσωτερική πολιτική αυξάνεται λόγω των διασυνδεόμενων διαδικασιών της αίτησης, της διαπραγμάτευσης και της ένταξης στην Ένωση. Επιπλέον, κατά τη μεγαλύτερη διάρκεια αυτής της περιό-

19. Βλ. L. Hooghe - G. Marks - C.J. Wilson, «Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration?», *Comparative Political Studies*, τόμ. 35, τχ. 8, 2002, σ. 965-989 και G. Charalambous, «Realignment and Entrenchment: The Europeanisation of Rifondazione Comunista», ό.π.

20. Βλ. K. Johansson - T. Raunio, «Partisan Responses to Europe: Comparing Finnish and Swedish Political Parties», *European Journal of Political Research*, τόμ. 39, τχ. 2, 2011, σ. 225-49.

21. Βλ. R. Ladrech, «Europeanization and political parties», *Living Reviews in European Governance*, τόμ. 4, τχ. 1, 2009, σ. 1-21 και P. Pennings, «An Empirical Analysis of the Europeanization of National Party Manifestos, 1960-2003», *European Union Politics*, τόμ. 7, τχ. 2, 2006, σ. 257-270.

δου, μια εξωτερική καθοδηγητική δύναμη (η ΕΣΣΔ), δεν επηρεάζει πλέον την ευρωπαϊκή πολιτική των κομμουνιστικών κομμάτων, εξ ου και η μελέτη τους ως αυτόνομους πολιτικούς δρώντες είναι πιο καρποφόρα, δεδομένου ότι πλέον η εσωτερική τους δυναμική και οι κομματικές δομές δύνανται να έχουν μια πιο ουσιώδη επίδραση στη στρατηγική και την ταυτότητά τους οι οποίες, με τη σειρά τους, θα είναι πιο αυτόνομες και τοπικά προσαρμοσμένες. Ταυτόχρονα, η συμπερίληψη της περιόδου αμέσως πριν από την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για να καταλάβει κανείς τις επιπτώσεις των γεγονότων του 1989-1991 στη στάση του ΑΚΕΛ για το ζήτημα της Ε.Ε. και για να καταστεί έτσι εφικτό να γίνουν αντιπαραβολές με τις τοπικές και κομματικές ιδιαιτερότητές του.

Τα εμπειρικά στοιχεία έχουν συλλεγεί από εκλογικά μανιφέστα, συνεδριακές αποφάσεις, δελτία Τύπου, ανώνυμες συνεντεύξεις με κομματικά στελέχη και δευτερογενείς πηγές. Το επόμενο μέρος της εργασίας συνοψίζει τις ιδιαιτερότητες του ΑΚΕΛ εξηγώντας γιατί η περίπτωσή του χρήζει σημασίας. Ακολούθως, εξετάζεται η στάση του απέναντι στην Ε.Ε. και την επίδρασή της στην Κύπρο σε τρεις περιόδους. Αρχικά, όμως, σκιαγραφείται εν συντομία η στάση του κόμματος πριν από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, σε μια προσπάθεια να παραχθεί ένα πρότυπο με βάση το οποίο θα αξιολογηθούν τα πιο σημαντικά σημεία της αλλαγής της στάσης αυτής (για παράδειγμα, το Συνέδριο του 1995) και θα εκτιμηθεί η έκταση των μεταγενέστερων αλλαγών. Το συμπερασματικό μέρος επιστρέφει στα ερωτήματα της έρευνας και συζητά τις θεωρητικές και πρακτικές συνέπειες της εξέλιξης της στάσης του ΑΚΕΛ έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΚΕΛ

Ως περίπτωση του δυτικού κομμουνισμού, το ΑΚΕΛ έχει ορισμένες ιδιαιτερότητες σε σχέση με τα ευρωπαϊκά ομόλογά του κόμματα. Στο πλαίσιο ενός διαιρεμένου νησιού, πρωταρχική και διαρκής ανησυχία του ήταν και είναι το κυπριακό πρόβλημα. Αυτό αποτελεί το βασικό συστατικό στοιχείο της διαχρονικής στρατηγικής του η οποία είχε εξαρχής ως προτεραιότητα την επανένωση του νησιού και όχι τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό.[22] Ως εκ τούτου, η πορεία του ήταν διαφορετική από εκείνη των άλλων κομμουνιστικών

22. G. Charalambous, «AKEL: un profile socio-politique», στο J.-M. De Weale - D.-L. Seiler (επιμ.), *Les Partis de la Gauche Anticapitaliste en Europe*, Economica, Παρίσι 2011.

δυνάμεων για δύο λόγους. Πρώτον, επειδή υπήρχε μια τοπική, ιδεολογική αιτιολόγηση για να δοθεί προτεραιότητα σε κάτι άλλο εκτός από τους μαρξιστικούς-λενινιστικούς στόχους και να προτιμηθεί η συναίνεση έναντι της αντιπαράθεσης, έτσι ώστε να ολοκληρωθεί το πρώτο «στάδιο αγώνα» προτού μεταβεί στο επόμενο.[23] Εξάλλου, στο πλαίσιο της ύπαρξης του κυπριακού προβλήματος, η υποστήριξη προς το ΑΚΕΛ δεν εξαρτάται αποκλειστικά από το αν το εκλογικό σώμα γέρνει προς τον σοσιαλισμό ή τον φιλελευθερισμό. Το κυπριακό πρόβλημα συνιστά έναν δεύτερο άξονα ανταγωνισμού ο οποίος συμπληρώνεται και, κάποιες φορές, επικαλύπτεται από τον άξονα Αριστερά-Δεξιά, παρέχοντας στα κυπριακά κόμματα την ευχέρεια για ανάλογους τακτικούς ελιγμούς και στο εκλογικό σώμα ένα επιπρόσθετο ζήτημα βάσει του οποίου διαμορφώνει γνώμη ή πρόθεση ψήφου.[24]

Ο δεύτερος λόγος είναι ότι το κόμμα ξεχωρίζει για τις εξαιρετικές εκλογικές επιτυχίες του που είναι υπέρτερες εκείνων των ευρωπαίων ομολόγων του μετά το 1989. Ο μέσος όρος του στις βουλευτικές εκλογές, από το 1976 όταν το κυπριακό κομματικό σύστημα είχε λίγο-πολύ σταθεροποιηθεί, είναι 31,7%, με ποσοστά σταθερά πάνω από 30% από το 1991 ως και σήμερα.[25] Έχει, δηλαδή, ένα βελτνεκές που φτάνει σχεδόν το ένα τρίτο του εκλογικού σώματος. Ο πρώην γενικός γραμματέας του εξελέγη στην Προεδρία της Κυπριακής Δημοκρατίας το 2008, καθιστώντας το τον πρώτο (αυτοπροσδιοριζόμενο) κομμουνιστικό πολιτικό δρώντα που εισέρχεται στην εκτελεστική εξουσία ως κεντρική δύναμη. Για να ολοκληρωθεί η εικόνα, αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι η κοινωνική βάση του ΑΚΕΛ παραμένει σθεναρή. Η πυκνότητα των μελών του σε αναλογία με τους ψηφοφόρους του, που υπολογίζεται διαιρώντας την επίσημη συμμετοχή σ' ένα κόμμα με τους δικούς του ψηφοφόρους [M/V],[26] παρότι μειώνεται την τελευταία εικοσαετία, ήταν και παραμένει σε πολύ υψηλά επίπεδα, ακόμη και σε σύγκριση με τα νοτιοευρωπαϊκά κόμματα, όπου ο εν λόγω δείκτης είναι σχετικά υψηλός.[27] Τόσο τα μέλη όσο και

23. Για τα στάδια αγώνα, βλ. στο ίδιο· επίσης, ΑΚΕΛ, «Το Πρόγραμμα του ΑΚΕΛ», ΑΚΕΛ, Λευκωσία 1962 και ΑΚΕΛ, «Διάλεξη Α: Το ΑΚΕΛ και η Πολιτική των Συμμαχιών», αδημοσίευτο κείμενο του Μορφωτικού Γραφείου του ΑΚΕΛ, 2002.

24. C. Christophorou, «Party Change and development in Cyprus (1995-2005)», *South European Society & Politics*, τόμ. 11, τχ. 3-4, 2005, σ. 513-542.

25. Το ποσοστό του 1976 (64,90%) εξαιρείται από τον υπολογισμό του μέσου όρου, διότι σε εκείνες τις βουλευτικές εκλογές το ΑΚΕΛ συνεργάστηκε με τα κεντρώα κόμματα.

26. Πρόκειται για μέλη [members] έναντι ψηφοφόρων [voters].

27. A. Bosco - L. Morlino, «What Changes in South European Parties? A Comparative Introduction», *South European Society and Politics*, τόμ. 11, τχ. 3, 2006, σ. 331-358.

οι ψηφοφόροι του προέρχονται από διάφορα τμήματα και τάξεις της κοινωνίας, παρά τη συγκριτική υπερεκπροσώπηση των χαμηλών και μικρομεσαίων στρωμάτων,[28] καθιστώντας το μαζικό κόμμα αλλά και εκφραστή συμφερόντων που δεν πλήττονται απαραίτητα από την ευρωπαϊκή πορεία της Κύπρου.

Οι ιδιαιτερότητες αυτές οδηγούν στην υπόθεση ότι το ΑΚΕΛ ανταποκρίνεται στις κοινωνικο-πολιτικές αλλαγές και τις εξωτερικές εξελίξεις, όπως αυτή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, με τρόπο που αντανακλά τα διαφοροποιητικά στοιχεία της περίπτωσής του, δηλαδή πραγματιστικά. Με άλλα λόγια, η περίπτωσή του είναι «κρίσιμη» [critical case study][29] για την αποκάλυψη των επιπτώσεων της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στο διαρκές στρατηγικό δίλημμα των κομμουνιστικών και άλλων ριζοσπαστικών αριστερών κομμάτων. Διότι ο τρόπος που έχει επιλέξει τα τελευταία χρόνια να εξισορροπήσει την ιδεολογική συνέπεια με εκλογικές εκτιμήσεις, εν όψει της Ε.Ε. της οποίας τις αξίες και πολιτικές είχε διαχρονικά αντιμετωπίσει με ιδεολογική και πολιτική αντιπαλότητα, μπορεί να ρίξει φως στη μέγιστη πίεση που είναι πιθανό να επιφέρει ο πραγματισμός για τα ριζοσπαστικά κόμματα όσον αφορά την ευρωπαϊκή πολιτική τους. Αν αυτό το στρατηγικό δίλημμα δεν έχει επιλυθεί υπέρ του πραγματισμού στην περίπτωση της στάσης του ΑΚΕΛ απέναντι στην Ε.Ε., τότε είναι απίθανο να έχει επιλυθεί με ανάλογο τρόπο σε άλλες περιπτώσεις κομμουνιστικών και ριζοσπαστικών αριστερών κομμάτων. Οπότε θα απαιτείτο μια συνολικότερη επανεξέταση –με περισσότερη βαρύτητα στην ιδεολογία– τού γιατί οι κομμουνιστές όντως έχουν επιλέξει το μονοπάτι της «συμπόρευσης» και της «εποικοδομητικής συμμετοχής» στο ζήτημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

3. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΚΕΛ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

α. Πριν από το 1990

Από τη δεκαετία του 1960 και κατά τη διάρκεια της προεδρίας του αρχιεπισκόπου Μακαρίου, όταν η κυπριακή κυβέρνηση επιδίωκε εντατικά ένα καθεστώς σχέσεων με την ΕΟΚ, με απώτερο στόχο την επίτευξη τελωνειακής έ-

28. G. Charalambous, «AKEL: Un Profile Socio-politique», *ό.π.*

29. Βλ. B. Flyvjberg, «Five Misunderstandings about Case-Study Research», *Qualitative Inquiry*, τόμ. 12, τχ. 2, 2006, σ. 219-245.

νωσης, το κόμμα ήταν γνωστό για τις αποφάσεις των συνεδρίων του που καταφέρονταν ενάντια στην Κοινότητα και τους στενούς δεσμούς με αυτή. Οι τρεις κύριοι λόγοι που συνέθεσαν την –εκ των υστέρων– επίσημη αιτιολόγηση του ΑΚΕΛ για την αντίθεσή του στην ένταξη στην ΕΟΚ/Ε.Ε. ήταν:

«Πρώτον, οι διεθνείς πολιτικές επιλογές της Κυπριακής Δημοκρατίας, δηλαδή η αδέσμευτη πολιτική της και η στήριξη στη βοήθεια της ΕΣΣΔ και των άλλων πρώην σοσιαλιστικών χωρών, έρχονταν σε σύγκρουση με τον χαρακτήρα της ΕΟΚ που, εκτός από οικονομικό συνασπισμό, αποτελούσε και την πολιτική προέκταση της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας στην Ευρώπη· δεύτερον, με τα οικονομικά δεδομένα που υπήρχαν, ένταξη στην ΕΟΚ θα συνεπαγόταν δυσμενέστερη ανταγωνιστική θέση της κυπριακής οικονομίας απέναντι στα ΕΟΚικα οικονομικά μεγαθήρια, με αποτέλεσμα τη συρρίκνωση της κυπριακής βιομηχανίας και γεωργίας [...]· και τρίτον, με τα τότε δεδομένα, κατά την αντίληψή μας, η πιθανή ένταξη στην ΕΟΚ ερχόταν σε σύγκρουση με τους μακροπρόθεσμους ιδεολογικούς μας προσανατολισμούς, στο πλαίσιο του παγκόσμιου συσχετισμού δυνάμεων όπως ήταν τότε διαμορφωμένος».[30]

Το ΑΚΕΛ υιοθέτησε εχθρική στάση, η οποία προσέδωσε ιδεολογική χροιά στη ρητορεία του, με επίκεντρο την ανάγκη αντίστασης στην υποταγή στον ιμπεριαλισμό. Όπως και για τα κομμουνιστικά κόμματα άλλων ευρωπαϊκών κρατών (Ολλανδία, Γερμανία, Βέλγιο, Δανία, Αγγλία, Νορβηγία, Σουηδία, Ισλανδία, Φινλανδία, Ελλάδα και Ελβετία), ήταν σαφές ότι στη στάση του ΑΚΕΛ περιλαμβανόταν και η αντίθεση με την οικονομική ολοκλήρωση, ως μέρος της ευρύτερης δυσαρέσκειάς του με το καπιταλιστικό σύστημα και της πεποίθησής του ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση καθοδηγείται από αμερικανικά, νατοϊκά και ιμπεριαλιστικά συμφέροντα.[31] Μια τέτοια στάση δεν φαίνεται να ήταν εκλογικά επιζήμια ή περιοριστική κατά τη διάρκεια της περιόδου στην οποία εμφανίστηκε. Παρά το γεγονός ότι πολεμήθηκε από τη Δεξιά, δεν υπήρχε κίνδυνος για συρρίκνωση των ποσοστών του κόμματος εξαιτίας της στάσης του στο θέμα αυτό, δεδομένου ότι η Σοβιετική Ένωση απολάμβανε καλή φήμη στους περισσότερους Κύπριους, λόγω της συμβολής της στην ήττα του φασισμού αλλά και των σημαντικών οικονομικών σχέσεων

30. ΑΚΕΛ, «Το 18ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ: Υλικά και Ντοκουμέντα», ΑΚΕΛ, Λευκωσία 1995, σ. 41.

31. N. McInnes, *The Communist Parties of Western Europe*, Oxford University Press, Οξφόρδη 1975, σ. 82-83.

που είχε η Κύπρος με αυτή. Επιπλέον, η κυβέρνηση του Μακαρίου, αν και δεν ήταν ιδεολογικά εχθρική προς τον δυτικό κόσμο, αποφάσισε να μην ενταχθεί στο ΝΑΤΟ και υιοθέτησε μια ουδέτερη εξωτερική πολιτική, επίσημα υποστηρικτική στο Κίνημα των Αδεσμεύτων, κυρίως επειδή μια νατοϊκή σχέση θα παρεμπόδιζε τους τελικούς στόχους της συνταγματικής μεταρρύθμισης και της αυτοκυβέρνησης-ένωσης.[32]

Αντί της τελωνειακής ένωσης, το ΑΚΕΛ τάσσονταν επί χρόνια υπέρ μιας απλής εμπορικής συμφωνίας με την ΕΟΚ, βάσει εκείνου που θεωρούσε ως αναπόφευκτη αναγκαιότητα: τη δημιουργία κάποιου είδους μη δεσμευτικών οικονομικών σχέσεων με τις κοινοτικές χώρες, χωρίς σημαντικούς οικονομικούς ή πολιτικούς περιορισμούς.[33] Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, όταν ο Δημήτρης Χριστόφιας είχε αντικαταστήσει τον Εζεκία Παπαϊωάννου ως γενικός γραμματέας του κόμματος και λίγο πριν από το Συνέδριο του 1990 που εδραίωσε την οργανωτική και ιδεολογική ανανέωση στο κόμμα, το ΑΚΕΛ εμφανιζόταν θετικό απέναντι στην ανάπτυξη τόσο πολιτικών όσο και οικονομικών σχέσεων με την Κοινότητα. Αλλά και πάλι, όχι με τη μορφή της τελωνειακής ένωσης, παρότι το ζήτημα αυτό δεν έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην προεκλογική εκστρατεία για τις προεδρικές εκλογές του 1988, όταν το ΑΚΕΛ υποστήριξε τον Γιώργο Βασιλείου. Πριν και μετά τις εκλογές, όμως, άσκησε έντονη κριτική. Το 1986, οι εκδόσεις του κόμματος αλλά και οι παρεμβάσεις των στελεχών του καταδείκνυαν αντίθεση στην τελωνειακή ένωση και την προοπτική ένταξης, στη βάση της υπεράσπισης των κύπριων εργαζομένων απέναντι στο ξένο, μεγάλο κεφάλαιο και τον δυτικό ιμπεριαλισμό.[34] Αντίστοιχα, και η στάση του απέναντι στην αίτηση της Κύπρου για ένταξη στην ΕΟΚ, που τελικά κατατέθηκε το 1990, ήταν τελείως αρνητική. Το ΑΚΕΛ προπαγάνδισε εναντίον και δημιούργησε αρνητικό κλίμα για τον πρόεδρο Βασιλείου,[35] στην κυβέρνηση του οποίου δεν είχε επίσημη συμμετοχή.

Μια από τις τελευταίες «εκστρατείες» προπαγάνδας ενάντια στην αίτηση ένταξης και τη μέχρι τότε ισχύουσα τελωνειακή ένωση έλαβε χώρα στα τέλη

32. Χ. Τσαρδανίδης, *Η Κυπριακή εξωτερική πολιτική: 1960- 1974,* Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων, 2006, σ. 2-8.

33. Βλ., για παράδειγμα, ΑΚΕΛ, «Η Ευρωπαϊκή Κοινή Αγορά και η Θέση της Κύπρου», ΑΚΕΛ, Λευκωσία 1963 και «Δημοσιογραφική Διάσκεψη του Γ.Γ. της Κ.Ε. του ΑΚΕΛ Δ. Χριστόφια, 13 Οκτώβρη 1989», *Νέος Δημοκράτης*, τχ. 48, 1989, σ. 26-40.

34. Π. Ήφαιστος - Χ. Τσαρδανίδης, *Οι Σχέσεις της Κύπρου με τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες 1972-1990: Από τη Συμφωνία Σύνδεσης στην Αίτηση Ένταξης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1991, σ. 234.

35. *Στο ίδιο*, σ. 342, 374.

του 1989. Ο Χριστόφιας δήλωσε ότι το ΑΚΕΛ θα προσπαθούσε να μεταπείσει τον Βασιλείου ως προς την ένταξη επιστρατεύοντας τέσσερα επιχειρήματα: από πολιτική άποψη, η ένταξη θα σήμαινε αναίρεση της αδέσμευτης πολιτικής της Κυπριακής Δημοκρατίας· σε σχέση με την οικονομία, η κυπριακή οικονομία θα υποδουλωνόταν στο ξένο κεφάλαιο και θα επέρχονταν καταστροφικά αποτελέσματα για βασικούς τομείς της· κοινωνικά, οι εργαζόμενοι και οι μικρομεσαίοι θα αντιμετώπιζαν προβλήματα ανταγωνισμού· και τέλος, από πολιτισμική άποψη, θα απειλούνταν τα στοιχεία της κυπριακής ταυτότητας. Πέραν τούτων τονίστηκε και το άκαιρο της αίτησης για ένταξη, διότι η ΕΟΚ είχε κάνει σαφές, σύμφωνα με το ΑΚΕΛ, ότι δεν επρόκειτο να δεχθεί την αίτηση πριν από τη λύση του Κυπριακού. Ταυτόχρονα, δηλώθηκε πως αν υπήρχαν ενδείξεις πως με το πολιτικο-οικονομικό τίμημα της ένταξης θα λυνόταν το Κυπριακό, τότε το ΑΚΕΛ θα ήταν έτοιμο να τη συζητήσει.[36]

Γενικότερα, τα άρθρα που εμφανίστηκαν στο θεωρητικό περιοδικό του κόμματος (*Νέος Δημοκράτης*) εκείνη την περίοδο επικεντρώνονταν στις οικονομικές και πολιτικές συνέπειες που θα υφίστατο η Κύπρος εάν επέλεγε να γίνει μέλος της ΕΟΚ και όχι σε επιχειρήματα για τον ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα της τελευταίας ή την ασυμφωνία μεταξύ της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και των μακροχρόνιων ιδεολογικών στόχων του ΑΚΕΛ. Από το 1990, οι αναφορές στο ζήτημα της τελωνειακής ένωσης αρχίζουν να αραιώνουν αισθητά και, μέχρι τις βουλευτικές του 1991, η σθεναρή αντίσταση στην ένταξη και η επιχειρηματολογία ενάντια στην τελωνειακή ένωση αποσύρονται από την προπαγάνδα του κόμματος. Ενδεικτικά, το πρόγραμμα του ΑΚΕΛ για τις βουλευτικές εκλογές του 1991 ανέφερε:

> «Μέσα στην ΕΟΚ, υπάρχουν δυνάμεις και κυβερνήσεις που διάκεινται ευνοϊκά στη λύση περιφερειακών προβλημάτων όπως το Παλαιστινιακό και το Κυπριακό, στη βάση των αρχών των Ηνωμένων Εθνών. Η Κύπρος πρέπει να μελετήσει σοβαρά τη διάταξη των δυνάμεων μέσα στην ΕΟΚ και, χωρίς αυταπάτες, να εργάζεται δραστήρια για αξιοποίηση των θετικών δυνατοτήτων που προσφέρονται».[37]

Παρότι η παραμονή στο Κίνημα των Αδεσμεύτων υποστηρίχθηκε, επισημάνθηκε επίσης:

36. «Δημοσιογραφική Διάσκεψη του Γ.Γ. της Κ.Ε. του ΑΚΕΛ Δ. Χριστόφια, 13 Οκτώβρη 1989», *ό.π.*, σ. 26-28.

37. ΑΚΕΛ, «Για Λευτεριά, Δημοκρατία, Πρόοδο: Η Δική μας Πρόταση», ΑΚΕΛ, Λευκωσία 1991.

«Ταυτόχρονα, η Κύπρος σαν ευρωπαϊκή αδέσμευτη χώρα μπορεί να διαδραματίσει θετικό ρόλο στην οικοδόμηση του "κοινού ευρωπαϊκού σπιτιού", ενός σπιτιού το οποίο μπορεί να στεγάζει όλα τα ευρωπαϊκά κράτη ανεξάρτητα από κοινωνικο-οικονομικό σύστημα. Είναι πια ξεκάθαρο ότι κανένα τμήμα της Ευρώπης δεν μπορεί ν' αναπτυχθεί ανεξάρτητα από το άλλο ή, πολύ περισσότερο, σε βάρος του άλλου».[38]

Στους κόλπους του κόμματος υπήρχε ήδη μια ανησυχία για το εν λόγω ζήτημα. Φαίνεται πως η ηγεσία είχε στο πίσω μέρος του μυαλού της ενδεχόμενη αλλαγή στη στάση του ΑΚΕΛ αν και η φύση και ο ρυθμός των εσωτερικών και εξωτερικών γεγονότων καθιστούσαν άκαιρη μια δεσμευτική αλλαγή. Όπως είπε ένα πρώην μέλος της Γραμματείας και του Πολιτικού Γραφείου του κόμματος: «Συζητήσαμε το θέμα της ένταξης [στην τότε ΕΟΚ] με τον Γενικό Γραμματέα, αλλά αποφασίσαμε να περιμένουμε λίγο περισσότερο».[39] Είναι ενδεικτικό πως η τελευταία φορά που το ΑΚΕΛ έθεσε ως επίσημα αιτήματα πολλά από τα δραστικά –για τη σημερινή οπτική– μέτρα που επί χρόνια διεκδικούσε ήταν στις συζητήσεις για τους προϋπολογισμούς του 1987 και 1988. Αυτή ήταν η κρίσιμη περίοδος κατά την οποία έγιναν οι πιο εμφανείς συμβιβασμοί σε βασικά θέματα όπως εθνικοποιήσεις, αυξήσεις των έμμεσων φόρων και αναδιανομή του εισοδήματος. Το ΑΚΕΛ έσπευσε να επανεξετάσει τα οικονομικά δεδομένα και τα ζητήματα που τέθηκαν επί τάπητος λόγω των σχέσεων με την ΕΟΚ μέσω συναντήσεων της Κεντρικής Επιτροπής και της δημοσιοποίησης ουσιαστικά αναθεωρημένων θέσεων.[40] Όπως είπε στη συνέντευξή του υψηλόβαθμο στέλεχος του κόμματος, «[τα τέλη της δεκαετίας του 1980] ήταν το τέλος της εποχή που διατυπώνονταν νέες απαιτήσεις και η αρχή της εποχής που ξεκίνησε η υπεράσπιση πιο παλιών κατακτήσεων».[41]

Στο διεθνές επίπεδο, απ' όπου πήγαζε η ιδεολογική ασφάλεια και εκλογίκευση της στάσης του κόμματος για την ΕΟΚ, το ΑΚΕΛ μέχρι το 1989 δεν ακολούθησε πολιτική πορεία αντίστοιχη της συμπεριφοράς του στο εγχώριο κομματικό σύστημα. Δεν παρατηρούνται ιδεολογικά ευρείες διασυνδέσεις και συνεργασία πέραν εκείνων με τις σοσιαλιστικές δυνάμεις και τις χώρες του Κινήματος των Αδεσμεύτων. Ενώ στο εσωτερικό παρουσίασε μια πολιτι-

38. Στο ίδιο.

39. Συνέντευξη, Μάρτιος 2006, Λευκωσία.

40. «Δημοσιογραφική Διάσκεψη του Γ.Γ. της Κ.Ε. του ΑΚΕΛ Δ. Χριστόφια, 13 Οκτώβρη 1989», *ό.π.*, σ. 34.

41. Συνέντευξη, Οκτώβριος 2006, Λευκωσία.

κά συναινετική προσέγγιση με άλλα πολιτικά κόμματα και ιδεολογικά σχήματα (έστω και με την ταυτόχρονη προσπάθεια να διαφοροποιηθεί ιδεολογικά από όλους τους άλλους πολιτικούς δρώντες), οι συνεργασίες του ΑΚΕΛ σε διεθνές επίπεδο δεν έδειξαν σημάδια απόκλισης από τη σοβιετική εκδοχή της διεθνούς κομμουνιστικής αλληλεγγύης. Η προσέγγισή του ως προς τις διεθνείς σχέσεις ήταν η συνεχής και αδιάλειπτη προσήλωση στις υπάρχουσες κομμουνιστικές δυνάμεις που καθοδηγούνταν από την ΕΣΣΔ[42] ενώ ταυτόχρονα προέβαλλε την τελευταία ως τον βασικό σύμμαχο της Κύπρου στο κυπριακό πρόβλημα.[43] Το διεθνές θεωρητικό περιοδικό *Προβλήματα της Ειρήνης και του Σοσιαλισμού*, που εκδιδόταν στην Πράγα, ήταν ο άξονας γύρω από τον οποίο στρέφονταν οι διεθνείς σχέσεις και οι εκδόσεις ιδεολογικού υλικού του ΑΚΕΛ. Με αυτό τον τρόπο, το κόμμα παρέμεινε σχετικά ασύνδετο για μεγάλο χρονικό διάστημα με τις δυνάμεις των άλλων «αναθεωρητικών» κομμουνιστικών κομμάτων στη διεθνή σκηνή πράγμα που οφειλόταν εν μέρει και στη στενή επαφή, σε επίπεδο ηγεσίας, και την οικονομική ενίσχυση από το ΚΚΣΕ, παρόλο που το τελευταίο επιδίωκε κατά διαστήματα καλές σχέσεις και με την Τουρκία.[44]

Τα σεμινάρια και οι δραστηριότητες που ξεκινούσαν ως επί το πλείστον από την ΕΣΣΔ και, σε μικρότερο βαθμό, από τα άλλα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης, σταμάτησαν με τη διάλυση του σοσιαλιστικού μπλοκ και την εξαφάνιση του περιοδικού. Το ΑΚΕΛ, σύμφωνα με στέλεχος του Γραφείου Διεθνών Σχέσεων του κόμματος, «ως ένα κόμμα που ποτέ δεν ασχολήθηκε με ιδεολογικές συζητήσεις με άλλα κόμματα ή άλλους πολιτικούς παράγοντες» βρήκε εξαιρετικά δύσκολο αλλά και επιτακτικό να ανταποκριθεί στο επίπεδο των διεθνών συνεταιρισμών στα πρώτα του βήματα στη μεταψυχροπολεμική περίοδο.[45]

β. Τα χρόνια της αλλαγής

Η πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού άφησε το ΑΚΕΛ διεθνώς απομονωμένο αλλά και υπό την απειλή της ιδεολογικής «απο-νομιμοποίησης» στο εσωτερικό. Κατά τη διάρκεια του 17ου Συνεδρίου, το 1990, το κόμμα συνέδεσε τη μεταρρύθμιση του σοσιαλισμού με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και επεκτά-

42. Βλ. T.W. Adams, *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, Hoover Institution Press, Καλιφόρνια 1971, σ. 156-179.

43. ΑΚΕΛ, «Η ΕΣΣΔ για το Κυπριακό», ΑΚΕΛ, Λευκωσία 1988.

44. Βλ. T.W. Adams, *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, ό.π.

45. Συνέντευξη, Οκτώβριος 2007, Βρυξέλλες.

θηκε σε ένα θερμό καλωσόρισμα της διεθνούς συνεργασίας.[46] Λίγο αργότερα (το 1991 και το 1994), συνδιοργάνωσε δύο διασκέψεις με το ΚΚΕ, στις οποίες ο κατάλογος των προσκεκλημένων ήταν ιδιαίτερα ευρύς λόγω της θεματολογίας για το ποια θα είναι τα επόμενα βήματα προς τα εμπρός για την Αριστερά. Ταυτόχρονα, επισήμανε την ανάγκη ενίσχυσης του καθεστώτος και της αποτελεσματικότητας του ΟΗΕ, επιμένοντας παράλληλα στο ότι η Κύπρος παρέμενε στο Κίνημα των Αδεσμεύτων, παρά τα προβλήματα που αυτό αντιμετώπιζε. Την ίδια ώρα, αρνιόταν αρκετά χαμηλόφωνα να αποδεχθεί την ένταξή της στην ΕΟΚ.

Δεδομένου ότι αυτή η εργασία ασχολείται και με τα επίπεδα προβολής της στάσης και των θέσεων του ΑΚΕΛ για την Ε.Ε., πρέπει να τονιστεί ότι το κόμμα δεν είχε ασχοληθεί ιδιαίτερα με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ ούτε και με τις πιθανές επιπτώσεις της στην κυπριακή οικονομία. Η βασική απάντησή του σε αυτή ήρθε με τη μορφή της κριτικής προς τη νεοεκλεγείσα δεξιά κυβέρνηση του Γλαύκου Κληρίδη, όταν το Πολιτικό Γραφείο του ΑΚΕΛ εξέδωσε μια επίσημη δήλωση επικρίνοντας μια σειρά μέτρων της Συνθήκης που συνδέονταν με οικονομικά μέτρα που προέβαλλε η κυβέρνηση. Αυτή η γενικότερη απουσία κριτικής μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή εάν λάβουμε υπόψη μας τη δεύτερη κατά σειρά στήριξη του ΑΚΕΛ στον [τότε προέδρο] Γιώργο Βασιλείου, ο οποίος διεκδικούσε τις επικείμενες εκλογές του 1993. Ενώ το κόμμα διαφώνησε δημοσίως με τον Πρόεδρο σχετικά με την απόφαση να ζητήσει η Κύπρος να γίνει μέλος της Ε.Ε., υποστηρίζοντας ότι η ένταξη δεν θα οδηγούσε σε αλλαγή της στάσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέρ της Κυπριακής Δημοκρατίας στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για το κυπριακό πρόβλημα και ότι η Ε.Ε. θα μπορούσε να βοηθήσει ούτως ή άλλως στην προσπάθεια της Κύπρου για μια δίκαιη λύση, δεδομένου ότι οι δύο ήταν συνδεδεμένες με την τελωνειακή ένωση,[47] οι διαμαρτυρίες δεν ήταν πολλές. Ένας υψηλόβαθμος τότε αξιωματούχος του κόμματος είπε σε συνέντευξή του ότι Βασιλείου και ΑΚΕΛ είχαν συναποφασίσει εκείνη τη χρονική στιγμή «να μην προωθηθεί η Ε.Ε. σε βασικό θέμα».[48] Ταυτόχρονα, ως παράγοντας που επέτρεψε στο ΑΚΕΛ να κρατήσει σχετικά ήπια στάση, δεν πρέπει να παραβλέπεται και η μικρή σημασία που δινόταν στο θέμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το εκλογικό σώμα.[49]

46. ΑΚΕΛ, «Η Δική μας Αντίληψη για τον Σοσιαλισμό», ΑΚΕΛ, Λευκωσία 1990, σ. 93.

47. Βλ., για παράδειγμα, ΑΚΕΛ, «Το 17ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ: Υλικά και Ντοκουμέντα», ΑΚΕΛ, Λευκωσία 1990, σ .24-25.

48. Συνέντευξη, Οκτώβριος 2007, Λευκωσία.

49. Η συγκεκριμένη επισήμανση έγινε από υψηλόβαθμο στέλεχος του ΑΚΕΛ σε σχετική

Συνολικά και εκ των υστέρων η μεταστροφή σχετικά με το εν λόγω ζήτημα φαίνεται ότι ήταν επικείμενη. Πέρα από την προαναφερθείσα πολιτική στάση, και η οικονομική πολιτική του κόμματος αντικατόπτριζε συμβιβασμούς. Το πακέτο φορολογικής μεταρρύθμισης της κυβέρνησης Βασιλείου, το οποίο είχε ήδη κινηθεί προς την κατεύθυνση οικονομικά φιλελεύθερων και εναρμονιστικών με την ΕΟΚ μέτρων και δεν υιοθετούσε ορισμένα σημαντικά αιτήματα του ΑΚΕΛ, εγκρίθηκε από το κόμμα μετά από διαβούλευση με τις κομματικές ομάδες βάσης (ΚΟΒ), βάσει πρότασης της Κεντρικής Επιτροπής.[50] Επιπλέον, οι προτεινόμενες το 1993 λύσεις προκειμένου να μειωθούν οι δαπάνες του κράτους και να αυξηθούν τα έσοδα δεν αναφέρονταν σε αναδιανομή εκτός των ορίων που επέβαλλαν τα δεσμευτικά μέτρα της Ε.Ε. για τα κράτη-μέλη. Ουσιαστικά, περιλάμβαναν μέτρα τα οποία είτε ενθαρρύνθηκαν είτε απαιτήθηκαν από την Ε.Ε. ή, ακόμη, παρέμεναν στη διακριτική ευχέρεια κάθε χώρας προς αξιολόγηση: πρόσθετα μέτρα για την πάταξη της φοροδιαφυγής (που υπολογιζόταν σε 150 εκατομμύρια κυπριακές λίρες), καταβολή των οφειλόμενων φόρων, πρόληψη της φυγάδευσης κεφαλαίων στο εξωτερικό, επιβολή φορολογίας για την εκκλησία, αύξηση της φορολογίας για τις υπεράκτιες εταιρείες (από 4,25% σε 5%) και αύξηση της φορολογίας των επιχειρήσεων.[51]

Το ανανεωτικό Συνέδριο του 1990 σύντομα διαδέχθηκε μια άλλη σημαντική προσαρμογή, το 1995, όταν το κόμμα άλλαξε τελικά την απόφασή του σχετικά με την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η κύρια γραμμή ήταν σαφής ως προς την κατεύθυνση, αλλά λακωνική ως προς τις λεπτομέρειες. Μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ και του μοντέλου του διεθνούς διπολισμού, καθώς επίσης και δεδομένου του αδύναμου χαρακτήρα και αναποτελεσματικού πλέον ρόλου του Κινήματος των Αδεσμεύτων που το ΑΚΕΛ στήριζε στις διεθνείς συνεργασίες του, το ενδεχόμενο της διεθνούς απομόνωσης και της «απο-νομιμοποίησης» στο εσωτερικό ενέτεινε την ανησυχία της ηγεσίας του κόμματος. Η στρατηγική του στόχευε στη βιωσιμότητα και συνεπαγόταν μακροπρόθεσμο αγώνα εκ των έσω μέσω μιας διαδικασίας «επαναστα-

---

συνέντευξη (Οκτώβριος 2007, Λευκωσία), ως εν μέρει αιτιολόγηση της μικρής ενασχόλησης του κόμματος με το Μάαστριχτ στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

50. ΑΚΕΛ, «Το 17ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ: Υλικά και Ντοκουμέντα», ό.π., σ. 34.

51. ΑΚΕΛ, «Η Θέση του ΑΚΕΛ έναντι των Νέων Φορολογιών και οι Εισηγήσεις για Επίλυση των Προβλημάτων με τα Δημοσιονομικά Ελλείμματα» (Ανακοίνωση Πολιτικού Γραφείου του ΑΚΕΛ), *Νέος Δημοκράτης*, τχ. 110, 1993, σ. 55-58. Βλ. επίσης, ΑΚΕΛ «Κυπριακή Οικονομία: Διαχρονική Πορεία και Σημερινή Κατάσταση. Δημόσια Οικονομικά και Φορολογίες», ΑΚΕΛ, Λευκωσία 1998.

τικής ψυχραιμίας»[52] η οποία απέφευγε την εκλογική και πολιτική αβεβαιότητα μιας άμεσης ρήξης – έως τότε, εξάλλου, αυτή στην ουσία είχε απορριφθεί σε διάφορους βαθμούς από τους περισσότερους ευρωπαίους ομολόγους του.[53] Ενδεικτικά, στο Συνέδριο του 1995 αναφέρεται:

> «Η προοπτική της ευρωπαϊκής σύγκλισης δεν φαίνεται σήμερα να έχει πολλές εναλλακτικές διαδρομές. Για τη συντριπτική πλειοψηφία των αριστερών δυνάμεων στην Ευρώπη, ο στόχος της προοδευτικής και δημοκρατικής αναμόρφωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ώστε να προσεγγίζει ολοένα και περισσότερο το μακροπρόθεσμο στόχο της "Ευρώπης των λαών" φαίνεται να αποτελεί, για το προβλεπτό τουλάχιστον μέλλον, τη μοναδική προοπτική».[54]

Αξίζει δε να σημειωθεί και η σχετικη [comparative] θέση της νήσου. Μέχρι το 1990, η Κύπρος βρισκόταν ακόμα στην τροχιά όχι απλώς του Ψυχρού Πολέμου αλλά και της εξωτερικής περιφέρειας της Ευρώπης. Μετά όμως από την πτώση του υπάρχοντος σοσιαλισμού ουσιαστικά άλλαξε δομική θέση. Οπότε, το πώς προσπάθησε το ΑΚΕΛ να προσαρμόσει τον λόγο και τις θέσεις του στο θέμα της Ε.Ε. είναι ζήτημα που εντάσσεται στα πλαίσια της ευρύτερης συμπεριφοράς ενός μαζικού αριστερού κόμματος, όταν αυτό βρίσκεται στον πυρήνα του παγκόσμιου συστήματος.

Ανάλογη προσέγγιση μπορεί επίσης να παρατηρηθεί και σε σχέση με το εσωτερικό σκηνικό:

> «Έχοντας υπόψη την έντονα θετική τοποθέτηση όλων των άλλων πολιτικών δυνάμεων στην Κύπρο υπέρ της ένταξης και το σημείο στο οποίο βρίσκεται σήμερα το θέμα, φαίνεται εκ των πραγμάτων ότι το βασικό ζητούμενο, με ουσιαστική, πρακτική σημασία, έχει μετακινηθεί από το "ναι" ή το "όχι" στην ένταξη και έχει μεταφερθεί στο κατά πόσον είναι δυνατό, πώς και με ποιους όρους και προϋποθέσεις αυτή [η ένταξη] να πραγματοποιηθεί».[55]

Η πολύ σημαντική πτυχή της ιστορίας του ΑΚΕΛ που αναδεικνύεται, αφορά το ότι το κόμμα ήταν πάντα πρόθυμο να επιδρά στη χάραξη εσωτερικής πολιτικής, αν μη τι άλλο για να «αρπάξει» τη λήψη σημαντικών αποφά-

52. Δανείζομαι τον λενινιστικό αυτό όρο από την ομιλία ενός βετεράνου του ΑΚΕΛ σε πρόσφατη συγκέντρωση του κόμματος.

53. Είχε ήδη δημιουργηθεί η Ενωμένη Ευρωπαϊκή Αριστερά [ΕΕΑ].

54. ΑΚΕΛ, «Το 18ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ: Υλικά και Ντοκουμέντα», ΑΚΕΛ, Λευκωσία 1995.

55. Στο ίδιο.

σεων από τα χέρια των δεξιών δυνάμεων του νησιού και να αποφύγει τα χειρότερα.[56] Αυτή ήταν και η ουσία της ευρύτερης προσέγγισής του διαχρονικά: μακριά από θεωρητικούς συνειρμούς και μετρητές κομμουνιστικής αγνότητας, «η ίδια η ζωή» αποδείκνυε πόσο ορθές ήταν οι επιλογές του.[57]

Στο γενικότερο αυτό πλαίσιο, η βασική θεματική πάνω στην οποία το ΑΚΕΛ θεμελίωσε την αλλαγή της στάσης του απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν εξολοκλήρου το Κυπριακό. Η ένταξη στην Ε.Ε. σήμαινε κατ' ουσίαν για το ΑΚΕΛ ότι ενδεχόμενη τουρκική επεκτατική πολιτική θα εμποδιζόταν από τη νόμιμη διακυβέρνηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ότι εκ μέρους των κρατών-μελών της θα προβαλλόταν η επιθυμία για γοργή επίλυση του κυπριακού προβλήματος. Σύμφωνα με την ίδια λογική, η υπάρχουσα αίτηση της Τουρκίας για ένταξη θα οδηγούσε σε κρίσιμες διαπραγματεύσεις και, στη συνέχεια, η Άγκυρα θα έπρεπε να επιδείξει μια πιο ήπια και πιο ευέλικτη προσέγγιση στην εξωτερική πολιτική της για την Κύπρο καθώς η τελευταία θα ήταν πλέον μέλος της Ένωσης.[58] Πράγματι, από το 1995, οι Γερμανία, Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιταλία και Ισπανία είχαν αναλάβει το θέμα της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας με σκοπό τη βελτίωση των σχέσεων με την Τουρκία.[59] Ως εκ τούτου, το ΑΚΕΛ είδε την ένταξη στην Ε.Ε. ως τη μόνη ευκαιρία για την προώθηση του πολιτικού όσο και ιδεολογικού στόχου της επανένωσης, κατά προτίμηση πριν από την ένταξη της Κύπρου. Παρότι διατηρήθηκε μια σχετική απαισιοδοξία, αναφορικά με τη δυνατότητα ένταξης της επανενωμένης νήσου, η απόφαση του 1995 υποδήλωνε επανεκτίμηση της προηγούμενης θέσης του κόμματος, ότι δηλαδή η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είχε πραγματικό κίνητρο και επιθυμία για επίλυση του κυπριακού προβλήματος υπέρ των συμφερόντων της Κυπριακής Δημοκρατίας και ότι ο καθοριστικός παράγοντας στο Κυπριακό ήταν τα συμφέροντα του ΝΑΤΟ.[60]

Τα στοιχεία που αναφέρθηκαν στο 18ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ, το 1995, ως

56. G. Charalambous, «The Strongest Communists in Europe: Accounting for AKEL's Electoral Success», *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, τόμ. 23, τχ. 3, 2007, σ. 438.

57. N. Peristianis, «The Rise of the Left and of the Intra-Ethnic Cleavage», στο H. Faustmann - N. Peristianis (επιμ.), *Britain in Cyprus: Colonianism and Post Colonianism 1878-2006*, Bibliopolis, Mannheim 2006, σ. 260.

58. G. Charalambous, «The Strongest Communists in Europe: Accounting for AKEL's Electoral Success», *ό.π.*, σ. 437.

59. C. Brewin, *The European Union and Cyprus*, Eothen, Cambridgeshire 2000, σ. 18.

60. Βλ. Π. Ήφαιστος - Χ. Τσαρδανίδης, *Οι Σχέσεις της Κύπρου με τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες 1972-1990: Από τη Συμφωνία Σύνδεσης στην Αίτηση Ένταξης*, ό.π.

τα πιο σημαντικά και τα οποία, άμεσα ή έμμεσα, οδήγησαν την τελική του απόφαση σχετίζονταν με το κυπριακό πρόβλημα και την τοπική και διεθνή δυναμική του: η δυνατότητα να ασκηθεί πίεση στην Τουρκία για μια λύση, μέσω των κέντρων λήψης αποφάσεων της Ε.Ε., η ενίσχυση του αισθήματος ασφάλειας και στις δύο κοινότητες και η μείωση της απειλής από την τουρκική και άλλη μονομερή δράση, το γεγονός ότι η φύση του κοινοτικού κεκτημένου αναμενόταν να ενισχύσει τα ενοποιητικά στοιχεία για μια λύση και να καταστήσει την επανένωση πιο βιώσιμη και το ότι, σύμφωνα με το κόμμα, η ένταξη της Κύπρου αποτελούσε σημείο σύγκλισης και συμφωνίας με όλες σχεδόν τις τουρκοκυπριακές πολιτικές δυνάμεις.[61]

Σε εκείνο το συνέδριο, το 60% των αντιπροσώπων ψήφισαν υπέρ και το 40% κατά της αλλαγής στη θέση για την Ε.Ε.· αυτό ωστόσο δεν σημαίνει ιδιαίτερη διαφωνία στη βάση του κόμματος ή μεγάλη ετερογένεια μεταξύ των ψηφοφόρων του στο ζήτημα.[62] Δεν υπάρχουν στοιχεία που να υποδηλώνουν ότι, εξαιτίας αυτής της απόφασης, χάθηκαν ψήφοι ή μέλη στις βουλευτικές εκλογές του 1996. Σε αντίθεση με τη μεγάλη πλειονότητα των περιπτώσεων, όπου οι μετατοπίσεις ριζοσπαστικών κομμάτων σε πιο μετριοπαθείς θέσεις, συμπεριλαμβανομένων των όποιων αλλαγών στο θέμα της Ε.Ε., οδήγησαν σε εκλογική αποτυχία,[63] η στροφή του ΑΚΕΛ δεν προκάλεσε δυσμενή εκλογικά ή συνολικά αποτελέσματα. Η θέση του ήταν ακόμη πολύ διαφορετική από εκείνη των άλλων τριών κύριων κομμάτων που φλερτάτουν ή ευαγγελίζονται πλήρως τον «ευρωενθουσιασμό».[64] Επίσης, πριν από το συνέδριο, η ηγεσία του κόμματος κινητοποιήθηκε εσωτερικά υπέρ της αλλαγής, με τη δημοσίευση και διανομή ενός εγγράφου που επικεντρώθηκε αποκλειστικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπό τον τίτλο «Πρόταση της επανεξέτασης της θέσης του ΑΚΕΛ για το θέμα της ενταξιακής πορείας της Κύπρου στην Ε.Ε.»· σε αυτό αναπτυσσόταν το πλήρες φάσμα των αναλύσεων της ηγεσίας για το ζήτημα.[65]

61. ΑΚΕΛ, «Το 18ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ: Υλικά και Ντοκουμέντα», ό.π., σ. 42.

62. I. Katsourides, «Europeanisation and Political Parties in Accession Countries: The Political Parties of Cyprus», Paper presented for the EpsNet Plenary Conference, Παρίσι 2003.

63. J. Adams - M. Clark - L. Ezrow - G. Glasgow, «Are Niche Parties Fundamentally Different from Mainstream Parties?: The Causes and Electoral Consequences of Western European Parties' Policy Shifts, 1976-98», *American Journal of Political Science*, τόμ. 50, τχ. 3, 2006, σ. 513-529.

64. Βλ. I. Katsourides, «Europeanisation and Political Parties in Accession Countries: The Political Parties of Cyprus», ό.π.

65. ΑΚΕΛ, «Εισήγηση για την Επανεξέταση της Θέσης του ΑΚΕΛ στο Θέμα της Ένταξης της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση», ΑΚΕΛ, Λευκωσία 1995.

Το 18ο Συνέδριο ψήφισε επίσης τη σύσταση γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής με αρμοδιότητα την εξέταση θεμάτων Κύπρου-Ευρωπαϊκής Ένωσης.[66]

Γενικότερα, τα μέσα της δεκαετίας του 1990 ήταν πράγματι η περίοδος των θεμελιωδών πρακτικών αλλαγών στον τομέα των διεθνών και ευρωπαϊκών σχέσεων του κόμματος: πέρα από την αλλαγή του 1995, το Τμήμα Διεθνών Σχέσεων άλλαξε χέρια, το κόμμα άρχισε να αναπτύσσει στενότερες σχέσεις με τον ελληνικό Συνασπισμό και εντάχθηκε (ως παρατηρητής) στο Νέο Ευρωπαϊκό Αριστερό Φόρουμ [ΝΕΑΦ], αρχίζοντας ταυτόχρονα μια ευρύτερη και εξελισσόμενη διαδικασία επικοινωνίας με τη νέα Αριστερά, πράγμα που εν μέρει υποδήλωνε ότι αντιλαμβανόταν την ευρωπαϊκή αρένα ως απαραίτητο και κύριο πεδίο πολιτικής παρέμβασης.[67]

γ. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και μετά

Η συνολική αξιολόγηση του ΑΚΕΛ για την Ε.Ε. διατηρήθηκε ως είχε: η Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν μια μορφή προχωρημένης καπιταλιστικής ολοκλήρωσης προς όφελος του μεγάλου κεφαλαίου της ηπείρου και σε ανταγωνισμό με την Ιαπωνία και τις ΗΠΑ. Το βασικό ιδεολογικό μανιφέστο του κόμματος, «Η δική μας αντίληψη για τον σοσιαλισμό», το οποίο δημοσιεύτηκε το 1990 μετά από την εσωτερική κρίση και εν μέσω της διάλυσης της Σοβιετικής Ενωσης –ως ένδειξη και του ιδεολογικού επαναπροσδιορισμού και μιας ιδεολογικής συνέχειας που νοηματοδοτούσε την ιστορική μνήμη–[68] εξακολούθησε να αποτελεί την επίσημη θέση για τον ιστορικό στόχο του ΑΚΕΛ.[69] Αυτή η ιδεολογική γραμμή αντανακλάται σε σημαντικό βαθμό στη στάση που τήρησε το κόμμα για τις «μεγάλες αποφάσεις» της Ε.Ε.: τη Στρατηγική της Λισαβώνας, το Σύμφωνο Σταθερότητας, τη Συνταγματική Συνθήκη, την Οδηγία Bolkenstein και τη Συνθήκη της Λισαβώνας· το ΑΚΕΛ υπήρξε συνεπές στις θέσεις του σε αυτές και σε άλλες βαρυσήμαντες παραμέτρους της αρχιτεκτονικής και του πολιτικού χαρακτήρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

66. ΑΚΕΛ, «Το 18ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ: Υλικά και Ντοκουμέντα», ό.π., σ. 44.

67. Ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα αυτού του ανοίγματος είναι η αναδημοσίευση άρθρου του Lucio Magri, ηγετικού στελέχους της Κομμουνιστικής Επανίδρυσης, στον *Θεωρητικό Δημοκράτη* και η ταυτόχρονη σκιαγράφηση της πορείας των ιταλών κομμουνιστών μετά το 1990· βλ. Λ. Μάγκρι, «Η Ευρωπαϊκή Αριστερά ανάμεσα στην Κρίση και την Επανίδρυση» [αναδημοσίευση από το *New Left Review*], *Νέος Δημοκράτης*, τχ. 111, 1994, σ. 38-49.

68. Βλ. G. Charalambous, «The Strongest Communists in Europe: Accounting for AKEL's Electoral Success», *ό.π.*, σ. 435-436.

69. ΑΚΕΛ, «Το 18ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ: Υλικά και Ντοκουμέντα», ό.π., σ. 541.

Η ουσία των επιχειρημάτων του έχει παραμείνει αμετάβλητη από το 1995 και είναι σύμφωνη με τον ελάχιστο κοινό παρονομαστή της Ενωμένης Ευρωπαϊκής Αριστεράς/Βόρειας Πράσινης Αριστεράς [ΕΕΑ/ΒΠΑ] (εξαιρουμένου του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας): νεο-κεϋνσιανές προοπτικές για τα δημοσιονομικά ελλείμματα και τον έλεγχό τους, μέσα από την ορθολογική ελαχιστοποίηση των μη λειτουργικών πόρων· ιεράρχηση του ελέγχου της ανεργίας και της κοινωνικής βοήθειας ως βασική προτεραιότητα· πολιτικός έλεγχος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας [ΕΚΤ]· ριζική μεταρρύθμιση της Στρατηγικής της Λισσαβώνας και αυστηρή θεσμοθέτηση του στόχου της εξάλειψης της ανεργίας· έμφαση στη δημόσια παιδεία· αρνητική στάση στην πλήρη ιδιωτικοποίηση των βασικών υπηρεσιών· προτάσεις για μέτρα εξάλειψης του δημοκρατικού ελλείμματος, μέσω της ταυτόχρονης ενδυνάμωσης του Ευρωπαϊκού και των εθνικών κοινοβουλίων· πλήρης αποστρατικοποίηση της Ε.Ε. και απόρριψη της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας, που υποσκάπτει την εθνική κυριαρχία στα θέματα αυτά· έντονη διαφοροποίηση από το μοντέλο της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ και εναντίωση στις σχέσεις της Ένωσης με το ΝΑΤΟ· ανάγκη προώθησης της γεωργίας και της δευτερογενούς βιομηχανίας, η οποία πλήττεται σε όφελος της υπέρμετρης ανάπτυξης του κλάδου των υπηρεσιών· ισότιμες σχέσεις με τις χώρες του Τρίτου Κόσμου· και αρνητική στάση για τον ρόλο της αγοράς στην περιβαλλοντική πολιτική της Ε.Ε.

Κατά την ίδια περίοδο, οι δημόσιες προεκτάσεις της αλλαγής στη θέση του ΑΚΕΛ για την Ευρωπαϊκή Ένωση υλοποιήθηκαν με διαφορετικό και πιο λεπτό τρόπο από μια εξωστρεφή και απόλυτη μεταβολή από το «κατά» στο «υπέρ». Σε επίπεδο δημόσιας ρητορείας το κόμμα εκπέμπει μικτά σήματα: η Ε.Ε. φλερτάρει με τον ιμπεριαλισμό, είναι νεοφιλελεύθερη και αντι-λαϊκή[70] ενώ, ταυτόχρονα, η ένταξη αποτελεί «επίτευγμα για ολόκληρο τον κυπριακό λαό».[71] Σε επίπεδο συλλογικών αποφάσεων, παρότι το κόμμα συνεχίζει να ε-

70. Ενδεικτικά, βλ. ΑΚΕΛ, «Ομιλία του Γ.Γ. της Κ.Ε. του ΑΚΕΛ Άντρου Κυπριανού στην Ημερίδα του ΑΚΕΛ με θέμα "Η Ημερίδα της Κύπρου στο Συμβούλιο της ΕΕ για το β' Εξάμηνο του 2012"», Γραφείο Τύπου του ΑΚΕΛ, 6 Νοεμβρίου, 2011 και «Επίσημη κατεύθυνση στην ΕΕ ο αντικομμουνισμός», *Χαραυγή*, 9 Νοεμβρίου, 2009, σ. 12 (αναδημοσίευση από τον *Ριζοσπάστη*).

71. Ενδεικτικά, βλ. «Συνέντευξη με τον Εκπρόσωπο Τύπου του Κόμματος Βουλευτή Αμμοχώστου κ. Σταύρο Ευαγόρου», *Ευρωκέρδος*, τχ 120, 2010. Βλ., επίσης, ΑΚΕΛ, «Διακήρυξη της Κ.Ε. ΑΚΕΛ με την ευκαρία της ένταξης της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ε.Ε», www.akel.org.cy, 2004.

πικρίνει τον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσεται η Ένωση και παραμένει συνεπές στους χαρακτηρισμούς του για αυτή (νεοφιλελεύθερη, συντηρητική, υποκινούμενη από τα συμφέροντα του μεγάλου κεφαλαίου και των ισχυρών κρατών-μελών), δεν αναφέρει ρητά καμία διαφωνία με το πολιτικό στοιχείο της –δηλαδή «τη θεσμοθετημένη συνεργασία με βάση την από κοινού κυριαρχία»–[72] είτε σε μορφή χαλαρής ομοσπονδίας είτε σε αυστηρά διακυβερνητικό πλαίσιο, δεδομένου ότι η αυτονομία του έθνους-κράτους δεν περιορίζεται σε νεο-φιλελεύθερη κατεύνθυνση.

Το κόμμα περιόρισε επίσης την κριτική του σε κάποιες πολιτικές που ουσιαστικά επιβλήθηκαν από την Ε.Ε. και απέναντι στις οποίες είχε σταθεί ιδιαίτερα επικριτικά μέχρι το 1990. Ενδεικτικά, ως το 2003, το ΑΚΕΛ καταψήφισε στο κοινοβούλιο μόνον δύο από τα 620 νομοσχέδια εναρμόνισης[73] και διατύπωσε αντιπροτάσεις αντί να δαιμονοποιεί τις παραμέτρους της υλοποίησης του κοινοτικού κεκτημένου στην Κύπρο. Για παράδειγμα, όταν η Επιτροπή Τιμών –η οποία κρατούσε υπό έλεγχο τις τιμές πολλών προϊόντων, όπως το γάλα, την πατάτα, το νερό, το αέριο κ.λπ.– απορρίφθηκε από την Ε.Ε. και καταργήθηκε μέχρι το 2003, το κόμμα αποδέχτηκε την κατάργησή της ως αναγκαίο κακό, αφαίρεσε αναφορές σε αυτήν από το προγραμματικό του οπλοστάσιο και σταδιακά αντιπρότεινε αύξηση των κρατικών ενισχύσεων στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, προκειμένου να κατευθύνουν τον υγιή ανταγωνισμό για να οδηγηθούν οι τιμές προς τα κάτω. Επιπλέον, καθόλη τη δεκαετία του 1990, το κόμμα μετακινήθηκε από τη θέση πλήρους αντίθεσης για τον ΦΠΑ στην «εξ ανάγκης» αποδοχή του – με αντάλλαγμα αντισταθμιστικά μέτρα, όπως βοήθεια στους σπουδαστές, οικονομικά οφέλη για τις μονογονεϊκές οικογένειες, κ.λπ.· αποδέχθηκε επίσης, χωρίς ιδιαίτερη κριτική, τις αυξήσεις στη φορολογία πετρελαϊκών προϊόντων και του καπνού, παρότι η αντίσταση σε αυτές αποτελούσε παραδοσιακή θέση της φορολογικής πολιτικής του. Τέλος, την ίδια τη περίοδο άρχισαν να εμφανίζονται και θετικές αναφορές για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το ΑΚΕΛ επιχείρησε να παρουσιάσει πρόσθετα επιχειρήματα υπέρ της ένταξης της Κυπριακής Δημοκρατίας, πέρα από την ασφάλεια και την επανένωση της νήσου. Για παράδειγμα, η Ε.Ε. παρουσιάστηκε ως καταλύτης για τη διοικητική μεταρρύθμιση και ως ενδεχόμε-

72. P. Kopecky - C. Mudde, «The two sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East and Central Europe», *European Union Politics*, τόμ. 3, τχ. 3, 2002, σ. 297-326.

73. I. Katsourides, «Europeanisation and Political Parties in Accession Countries: The Political Parties of Cyprus», ό.π.

νος μοχλός για υψηλότερα περιβαλλοντικά πρότυπα,[74] τεχνολογικό και διαδικτυακό εκσυγχρονισμό και αναβάθμιση του συστήματος υγείας.[75]

Όσον αφορά την ανάγκη του κόμματος για διαφοροποίηση στο θέμα της Ε.Ε. αλλά και την εκμετάλλευση αυτού του ζητήματος στα πλαίσια του πολιτικού ανταγωνισμού, στο επίκεντρο της στρατηγικής του βρισκόταν ο πιο σημαντικός ιδεολογικός και εκλογικός αντίπαλός του, ο Δημοκρατικός Συναγερμός· σπάνια έχει κατονομάσει τα άλλα κόμματα ως εκφραστές μιας υπερβολικής ή ακατάλληλης ευρωπαϊκής πολιτικής. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990, αναπτύχθηκε διεξοδικά το επιχείρημα ότι η διαδικασία εναρμόνισης με το κοινοτικό κεκτημένο είναι μονόπλευρη και ότι αυτό οφείλεται στη δεξιά κυβέρνηση και την περιορισμένη κοινωνική της ευαισθησία.[76] Σύμφωνα με το ΑΚΕΛ, η κυβέρνηση δεν είχε αξιοποιήσει ευκαιρίες για εξαίρεση ή προσωρινή αναβολή του κοινοτικού κεκτημένου στην Κύπρο[77] και η λιτότητα που είχε επιβληθεί στα δημόσια οικονομικά υπερέβαινε τις απαιτήσεις της Ε.Ε.[78]

Το κεντρικό επιχείρημα ήταν ότι ο Κληρίδης είχε εγκαταλείψει το μοντέλο της μικτής οικονομίας προς όφελος του νεο-φιλελευθερισμού. Αυτό, σύμφωνα με το ΑΚΕΛ, είχε ως αποτέλεσμα τις υπερβολικές ιδιωτικοποιήσεις ευαίσθητων τομέων του δημόσιου (όπως αεροδρόμια, λιμάνια και τηλεπικοινωνίες), το μέγεθος του οποίου σε σχέση με το ΑΕΠ, σε σύγκριση με τα περισσότερα κράτη της Ε.Ε., ήταν εξαιρετικά χαμηλό. Η πρόωρη απελευθέρωση των επιτοκίων έτυχε επίσης κριτικής, δεδομένου ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση προσέφερε «μια ικανοποιητική προθεσμία» για ρύθμιση μέχρι την πλήρη έ-

74. Στο ίδιο.

75. ΑΚΕΛ, «Σχέδιο Πολιτικής Απόφασης, Σχέδια Ψηφισμάτων και Προτάσεις για Καταστατικές Αλλαγές 21ου Συνεδρίου του ΑΚΕΛ», ΑΚΕΛ Λευκωσία 2010. Από μια πιο κοινωνιολογική οπτική, που αναδεικνύει τον διαχρονικά εκμοντερνιστικό χαρακτήρα του ΑΚΕΛ (δηλαδή το κυπριακό ρεύμα της προόδου, που τόνιζε τον εκδημοκρατισμό ενάντια στον συντηρητισμό και τον εθνικισμό – βλ. A. Panayiotou, «Lenin in the Coffee-shop: the Communist Alternative and forms of non-western modernity», *Postcolonial Studies*, τόμ. 9, τχ. 3, 2006, σ. 267-280), ίσως να υπάρχει και μια υπόγεια σύγκλιση αυτού του εκμοντερνισμού με αρκετές παράμετρους της Ε.Ε. Από αυτή την οπτική, το ιστορικό κίνημα για τον εκμοντερνισμό στην Κύπρο βρίσκει κάποια δικαίωση στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

76. Βλ. ΑΚΕΛ, «Το 18ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ: Υλικά και Ντοκουμέντα», ό.π., σ. 41-44 και I. Katsourides, «Europeanisation and Political Parties in Accession Countries: The Political Parties of Cyprus», ό.π., σ. 5.

77. Για παράδειγμα, βλ. ΑΚΕΛ, *Η Πρόταση του ΑΚΕΛ για τον Εξυγχρονισμό της Κυπριακής Κοινωνίας*, ΑΚΕΛ, Λευκωσία 2000, σ. 6.

78. Για παράδειγμα, ΑΚΕΛ, «Κυπριακή Οικονομία: Διαχρονική Πορεία και Σημερινή Κατάσταση. Δημόσια Οικονομικά και Φορολογίες», ό.π.

νταξη.[79] Αλλά και η άνοδος του πληθωρισμού αποδόθηκε στην κυβέρνηση, δεδομένου ότι, σύμφωνα με το ΑΚΕΛ, το επιχείρημα για την «εισαγωγή πληθωρισμού» από κράτη-μέλη της Ένωσης δεν ευσταθούσε ένεκα των χαμηλών ποσοστών στα οποία αυτός κυμαινόταν εντός της Κοινότητας.

Σε ό,τι αφορά το κυπριακό πρόβλημα, το κόμμα παρέμεινε πολύ επιφυλακτικό σε σχέση με τις δυνατότητες συμβολής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό ήταν σαφές σε διάφορες φάσεις,[80] αλλά ιδιαίτερα με την ανακοίνωση της Κεντρικής Επιτροπής μετά τη σύνοδο κορυφής του Ελσίνκι το 1999 (όπου αξιολογήθηκαν οι σχέσεις της Τουρκίας με την Ένωση) και το Συνέδριο του 2000.[81]

Συνολικά, οι αναλύσεις για την Ε.Ε. στις ευρέως διαδομένες εκθέσεις του ΑΚΕΛ εστιάζονταν κυρίως στο πλαίσιο της βελτίωσης του χαρακτήρα της κυπριακής οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής και προβάλλονταν όχι με βάση την ανησυχία για το υπερεθνικό επίπεδο και τη διεθνιστική πτυχή του ζητήματος, αλλά με τρόπο που είχε ως βασικό χαρακτηριστικό την κριτική για την κακοδιαχείριση της ένταξης της νήσου από την προηγούμενη δεξιά κυβέρνηση. Από τη μία, η σύσφιξη των σχέσεων του ΑΚΕΛ με κόμματα με τα οποία δεν είχε ιδιαίτερες σχέσεις προηγουμένως και η αύξηση της κοινωνικοποίησης των κομματικών στελεχών σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν προσφέρει αρκετή πρακτική εμπειρία για τον τρόπο λειτουργίας της Ε.Ε. και, μεταξύ άλλων, μια πιο συστηματική ανάλυση των εξελίξεων που αφορούν τις ευρωπαϊκές οδηγίες. Από την άλλη, το κόμμα έχει σε γενικές γραμμές αποφύγει έντονες και συχνές δημόσιες αντιπαραθέσεις σχετικά με τις εξελίξεις σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το αποτελέσμα είναι ότι το ΑΚΕΛ πλέον επικεντρώνεται σχεδόν εξολοκλήρου στη διαφορά μεταξύ της δικής του στάσης για επιμέρους ζητήματα που τίθενται προς ψηφοφορία στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και της στάσης (και τους ευρωπαϊκούς δεσμούς) που υιοθετεί η Δεξιά.

Η ενσωμάτωση της ευρωπαϊκής διάστασης στις προγραμματικές θέσεις του κόμματος και η εις βάθος ανάλυση των θεμάτων που αφορούν την Ευρωπαϊκή Ένωση λαμβάνει χώρα ως επί το πλείστον με τη μορφή εσωτερικών αναφορών που προορίζονται για την ηγεσία και εκείνους που συμμετέχουν

79. Στο ίδιο, σ. 7.

80. Για παράδειγμα, ΑΚΕΛ, «Η Θέση του ΑΚΕΛ έναντι των Νέων Φορολογιών και οι Εισηγήσεις για Επίλυση των Προβλημάτων με τα Δημοσιονομικά Ελλείμματα», ό.π.

81. ΑΚΕΛ, «Αποφάσεις και άλλα Ντοκουμέντα 19ου Συνεδρίου του ΑΚΕΛ», ΑΚΕΛ, Λευκωσία, 2000, σ. 39.

ενεργά, παρά με τη μορφή επίσημων εγγράφων που κυκλοφορούν ευρέως, όπως δελτία Τύπου, φυλλάδια με θεματικές αναλύσεις και εκλογικά μανιφέστα. Η παραγωγή της ιδεολογικής κριτικής για την Ε.Ε. είναι, επομένως, μια υπόθεση ουσιαστικά ενδο-παραταξιακή, αν αρκετές φορές όχι και εξολοκλήρου ενδο-κομματική. Ενώ η οργανωτική υποδομή και οι περισσότεροι από τους πόρους που συνήθως απαιτούνται για έντονη προπαγάνδα και ιδεολογική επιμόρφωση στο θέμα της Ε.Ε. υπάρχουν, δεν χρησιμοποιούνται αναλόγως όσον αφορά την επίσημη, δημόσια ρητορεία και τα βασικά κομματικά έγγραφα που προωθούνται στο προσκήνιο της δημοσιότητας. Η ύπαρξη ενός στοιχειώδους, τουλάχιστον, θεωρητικο-ιδεολογικού περιεχομένου το οποίο παραμένει σε μεγάλο βαθμό αχρησιμοποίητο στον πολιτικό ανταγωνισμό, ακόμη και κατά τη διάρκεια περιόδων αντιπολίτευσης, δείχνει ότι το κόμμα δεν θεωρεί πως το θέμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης –ανεξάρτητα από τις ανησυχίες για ζητήματα που έχουν άμεση σχέση με το Κυπριακό και την Κύπρο γενικότερα– μπορεί να χρησιμοποιηθεί εποικοδομητικά.

Η ήπια πολιτική αντιμετώπιση του ζητήματος της Ε.Ε. οδήγησε επίσης σε μια ασυμφωνία μεταξύ της ρητορείας της ηγεσίας και των επίσημων αποφάσεων, από τη μια, και της συλλογικής κουλτούρας από την άλλη, αλλά και ευρύτερα. Αυτό υπάρχει στον βαθμό που η «εσωτερική ιδεολογία» (ή «παρασκηνιακή ιδεολογία»)[82] παραμένει αλλά σκόπιμα δεν εξωτερικεύεται με τον ίδιο τρόπο που γινόταν την περίοδο προ του 1990. Τα εσωτερικά ντοκουμέντα και οι αναλύσεις για θέματα της Ε.Ε. προβάλλουν μια νοοτροπία διαμαρτυρίας και έναν ταξικό φακό ως προς την επεξεργασία των εξελίξεων, όμως δεν χρησιμοποιούνται ως εκλογικά όπλα.[83] Ως εκ τούτου, παρατηρούνται, παραδείγματος χάριν, διαφορές μεταξύ των ιδεολογικών άρθρων που δημοσιεύονται στην εφημερίδα του κόμματος από μεσαία στελέχη και την επίσημη ρητορεία της ηγεσίας που εκφράζεται στην ίδια εφημερίδα. Ή ακόμα και μεταξύ των κύριων άρθρων της εφημερίδας του κόμματος για τα θέματα της Ε.Ε. και των περιστασιακών αναδημοσιεύσεων άρθρων από τον *Ριζοσπάστη*, την εφημερίδα του ΚΚΕ. Ταυτόχρονα, η συνοχή ενός τόσο μεγάλου χώ-

82. Βλ. C. Mudde, *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester University Press, Manchester, 2000, σ. 20 και D. Sainsbury, *Swedish Social Democratic Ideology and Electoral Politics, 1944-1948: A Study of the Functions of Party Ideology*, Almqvist and Wiksell International, Στοκχόλμη 1980.

83. Όπως είπε ένα στέλεχος του Γραφείου Διεθνών Σχέσεων του κόμματος, «ιδιαίτερα όσο αφορά την αρνητική πλευρά [της Ε.Ε.], επηρεαστήκαμε από το Κομμουνιστικό Κόμμα Πορτογαλίας» (συνέντευξη, Οκτώβριος 2007, Βρυξέλλες).

ρου όπως το ΑΚΕΛ, συνεπάγεται και ανάλογο πλουραλισμό τουλάχιστον όσον αφορά τη συζήτηση. Σε επίπεδο βάσης, επομένως, οι προαναφερθείσες ασυμφωνίες δεν πρέπει να ακυρώνουν την πιθανότητα ότι η Ευρώπη, σαν ένα επιπλέον ζήτημα προβληματισμού, ανέσυρε στην επιφάνεια την υπόγεια πολυσυλλεκτικότητα του ΑΚΕΛ.

δ. Τα χρόνια της κυβέρνησης

Από το 2003, όταν το ΑΚΕΛ εισήλθε για πρώτη φορά στην κυβέρνηση, υπό την προεδρία του ηγέτη του Δημοκρατικού Κόμματος [ΔΗΚΟ], Τάσσου Παπαδόπουλου –ως σύμμαχος, με τέσσερις υπουργούς, την προεδρία του κοινοβουλίου και τον μεγάλο αριθμό θέσεων που κατείχε ήδη στα δημοτικά συμβούλια και στα διοικητικά συμβούλια των ημικρατικών οργανισμών–, οι θέσεις του για τα θέματα που έχουν σχέση με την Ε.Ε. και ο ιδεολογικός πυρήνας της συνολικής του στάσης δεν έχουν ουσιαστικά μεταβληθεί. Τόσο οι βασικές προγραμματικές θέσεις όσο και το επίκεντρο της κριτικής του παρέμειναν αναλλοίωτα και εμφανώς διαφορετικά από αυτά των υπολοίπων κυπριακών κομμάτων.

Σε σχέση με τη θέση της Κύπρου μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το συνέδριο του 2005, παραδείγματος χάριν, προσδιόρισε επτά βασικά προβλήματα: τη μονόπλευρη ανάπτυξη υπέρ της βιομηχανίας των υπηρεσιών, το δημοσιονομικό έλλειμα και το δημόσιο χρέος, τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, τις αυξήσεις στις τιμές της γης και των σπιτιών, την ανεργία και την υπανάπτυξη της γεωργίας.[84] Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το μανιφέστο του ΑΚΕΛ για τις ευρωεκλογές του 2004 πρότεινε ενδεικτικά την ακύρωση του χρέους των χωρών του Τρίτου Κόσμου, διακήρυττε την αντίθεσή του στον περιορισμό των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών στον βωμό του πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία, δήλωνε υποστήριξη σε έναν ανανεωμένο Οργανισμό Ασφάλειας και Συνεργασίας σε σύνδεση με τον ΟΗΕ και ως εναλλακτική λύση στο ΝΑΤΟ για τους μεσογειακούς και τους κεντροευρωπαίους εταίρους, υποστήριζε την αποφυγή της υποταγής των κοινωνικών πτυχών της Στρατηγικής της Λισσαβώνας στις μειώσεις του κόστους και του δημοσιονομικού ελλείματος, την αυστηρότερη ρύθμιση των πολυεθνικών και τη μείωση στα ωράρια εργασίας χωρίς ταυτόχρονη μείωση στους μισθούς.[85] Το Συνέδριο

84. ΑΚΕΛ, «Το 20ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ: Υλικά και Ντοκουμέντα», ΑΚΕΛ, Λευκωσία 2006.

85. ΑΚΕΛ, «Προγραμματική Διακήρυξη για τις Ευρωεκλογές 2004», ΑΚΕΛ, Λευκωσία 2004.

του 2010, επιβεβαίωσε την αντίθεση του κόμματος τόσο στη Συνθήκη όσο και στη Στρατηγική της Λισσαβώνας, με αναφορά στις πρόνοιες που είναι σε βάρος των εργαζομένων και του κοινωνικού κράτους, που περιορίζουν πολιτικά δικαιώματα και ελευθερίες των πολιτών, που συνδέουν περαιτέρω την εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας της Ένωσης με το ΝΑΤΟ, που σημαίνουν επιπλέον στρατιωτικοποίηση των διεθνών σχέσεων εις βάρος του διεθνούς δικαίου και αφαιρούν το δικαίωμα αρνησικυρίας.[86] Τουτέστιν, τα επιχειρήματα του κόμματος ήταν περιχαρακωμένα στην ιδεολογική σχολή που χαρακτηρίζει κυρίως τη μετά το 1990 «νέα Αριστερά», ενάντια στην οικονομική λογική του νεοφιλελευθερισμού και της σοσιαλδημοκρατίας, αλλά προσανατολισμένη στη μικτή οικονομία και στην επιμονή για τη δυνατότητα επαναπροσδιορισμού των βασικών πολιτικών της Ε.Ε. Με πολιτικούς όρους, ο χαρακτήρας και οι βασικές κατευθυντήριες γραμμές της ευρωπαϊκής πολιτικής του ΑΚΕΛ ήταν και παραμένουν πλήρως ευθυγραμμισμένες με τους ελάχιστους κοινούς παρονομαστές της ΕΕΑ/ΒΠΑ.

Ταυτόχρονα, παρόλο που η διατήρηση μιας σχετικής αυτονομίας από την τότε κυβέρνηση, επέτρεπε έναν βαθμό εξωστρεφούς κριτικής διάθεσης σε ευρωπαϊκά θέματα, στο σύνολό της η συμμετοχή του ΑΚΕΛ για πρώτη φορά στην κυβέρνηση, καταδεικνύει δύο πράγματα: πρώτο, πόσο λεπτό είναι από πολιτική άποψη το ζήτημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το κόμμα και, δεύτερον, πόσο σημαντική ήταν η δυνατότητα σύνδεσης των εγχώριων προβλημάτων με την ευρωπαϊκή πολιτική της αντίπαλης δεξιάς κυβέρνησης, κάτι που πλέον δεν ισχύει για το ΑΚΕΛ. Όπως και σε όλες τις περιπτώσεις των ριζοσπαστικών αριστερών κομμάτων που συμμετείχαν σε κυβερνητικούς συνασπισμούς, το ΑΚΕΛ υποστήριξε έναν πρόεδρο ο οποίος τάχθηκε υπέρ της Συνταγματικής Συνθήκης, της οδηγίας Bolkenstein και της Συνθήκης της Λισσαβώνας, ενώ παράλληλα κινητοποιήθηκε (μέσω της νεολαϊστικης οργάνωσής του, της ΕΔΟΝ) ενάντια στα πρώτα δύο και τα στελέχη του αρθρογράφησαν εναντίον της ιδεολογικής και οικονομικής λογικής αυτών των εξελίξεων. Δεύτερο, ένα βασικό ζήτημα ήταν η ΟΝΕ και το ενιαίο νόμισμα, στα οποία το ΑΚΕΛ αντιτάχθηκε αρχικά, τόσο ως προς την οικονομική φιλοσοφία που τα υποκινεί όσο και ως προς την κοινωνική ζημιά που θα επέφεραν στην Κύπρο.[87] Το 2005, ωστόσο, το κόμμα μεταστράφηκε προς τη σιωπηρή

86. ΑΚΕΛ, «Σχέδιο Πολιτικής Απόφασης, Σχέδια Ψηφισμάτων και Προτάσεις για Καταστατικές Αλλαγές 21ου Συνεδρίου του ΑΚΕΛ», ό.π.

87. ΑΚΕΛ, «Η Θέση του ΑΚΕΛ έναντι των Νέων Φορολογιών και οι Εισηγήσεις για Επίλυση των Προβλημάτων με τα Δημοσιονομικά Ελλείμματα», ό.π.

αποδοχή της ένταξης στην ΟΝΕ –αφού άλλωστε αυτή ήταν υποχρεωτική για τα νέα κράτη-μέλη– και πρότεινε καθυστέρηση της εισόδου της Κύπρου για ένα έτος, πρωτίστως προκειμένου να παραταθούν οι υψηλότερες κοινωνικές δαπάνες.[88] Όταν αισθάνθηκε ότι οι τότε σύμμαχοί του στην κυβέρνηση του Τάσσου Παπαδόπουλου δεν ανταποκρίνονταν θετικά στις απαιτήσεις του, αποσιώπησε τα επιχειρήματά του.[89] Στη Βουλή των Αντιπροσώπων, όπου η προτεινόμενη ένταξη της Κύπρου στην ΟΝΕ υπερψηφίστηκε από όλα τα άλλα κόμματα (οπότε δεν υπήρχε κίνδυνος αποτροπής της από την αρνητική του ψήφο), το ΑΚΕΛ την καταψήφισε· και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξάλλου, οι βουλευτές του ήταν οι μόνοι Κύπριοι που απείχαν από την ψηφοφορία. Η στάση αυτή φανερώνει και πάλι την ανάγκη του κόμματος για εξισορροπητικές πράξεις, μέσω της επίκλησης του εθνικού συμφέροντος και ως εκ τούτου της επισκίασης του ταξικού ζητήματος:

> «[το ΑΚΕΛ] δεν επιθυμεί να επιφέρει πλήγμα στις προσπάθειες της Κύπρου να καλύψει έναν εθνικό στόχο σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ο οποίος υποβλήθηκε ως υποχρεωτικός λόγω της προσχώρησης στην Ε.Ε., με αντίθετη ψήφο, αλλά ούτε ψηφίζοντας υπέρ και υπονομεύοντας έτσι τις δικές του θέσεις».[90]

Το 2008, με την ανάληψη της προεδρίας της Κυπριακής Δημοκρατίας από τον τότε γενικό γραμματέα του ΑΚΕΛ, Δημήτρη Χριστόφια (με την υποστήριξη του ΔΗΚΟ και της Κίνησης Σοσιαλδημοκρατών [ΕΔΕΚ], μέχρι το 2011 και το 2010, αντίστοιχα) και τον διορισμό ενός ιστορικά σημαντικού αριθμού στελεχών από τους μηχανισμούς και τις επικουρικές οργανώσεις του ΑΚΕΛ σε δημόσιες διοικητικές θέσεις, η ηγεσία του κόμματος θα ευθυγραμμιστεί πλήρως με τις προγραμματικές θέσεις και την πολιτική γραμμή της κυβέρνησης.[91] Εντούτοις, είναι ήδη ευδιάκριτα τα πρώτα σημάδια της απόκλι-

88. ΑΚΕΛ, «Ανακοίνωση για την ένταξη στην Ευρωζώνη», www.akel.org.cy, 31 Μαρτίου 2006.

89. Αξίζει να σημειωθεί ότι η περίοδος που το ΑΚΕΛ άρχισε να αφήνει εκτός πολιτικής ατζέντας το ζήτημα της ΟΝΕ και του ευρώ, ήταν η αμέσως προηγούμενη των δημοτικών εκλογών του Δεκεμβρίου 2006 και της τότε επικείμενης αξιολόγησης της Τουρκίας από την Ε.Ε.

90. Μ. Σάββα, «Η Ψηφοφορία στην Ευρωβουλή και οι Αποχές», *Σημερινή*, 18 Ιουλίου, 2007, σ. 25.

91. Για ένα πρόσφατο παράδειγμα, βλ. την ομιλία του Γ.Γ. του ΑΚΕΛ, Άντρου Κυπριανού, στο τελευταίο συνέδριο του κόμματος: «Εισηγητική Ομιλία του Γενικού Γραμματέα του κόμματος της Κ.Ε. ΑΚΕΛ Α. Κυπριανού στο 21ο Παγκύπριο Συνέδριο» 2010, http: www.edon.org.cy/index.php/arxeio/omilies/eisigitiki-gg-akel.

σης της κυβέρνησης από τη στάση του κόμματος σε θέματα σχετικά με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Φαίνεται ότι οι κύριες, προγραμματικές διαφορές μεταξύ του ΑΚΕΛ και της κυβέρνησης αφορούν κυρίως θέματα που καθορίζονται ή περιστρέφονται γύρω από την Ε.Ε. και, ειδικότερα, την οικονομική της διάσταση, ιδιαίτερα δεδομένου ότι μετά το 2008, οι ψήφοι του κόμματος εντός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, όπως και οι προγραμματικές του θέσεις, εξακολουθούσαν να βρίσκονται σε συμφωνία με την ΕΕΑ/ΒΠΑ. Την άνοιξη του 2008, όταν η Συνθήκη της Λισαβώνας θα ψηφιζόταν στην κυπριακή Βουλή των Αντιπροσώπων, τα μέσα ενημέρωσης έσπευσαν να επισημάνουν τη διαφορά μεταξύ της προσέγγισης του Χριστόφια –ο οποίος είπε ότι ήταν υποχρεωμένος να τιμήσει την υπογραφή του προκατόχου του υπέρ της Συνθήκης και που φερόταν κατά της απόρριψης– και εκείνης του ΑΚΕΛ στους κόλπους του οποίου η ανάγκη για ιδεολογική συνέπεια και η γενική διάθεση των μελών και των οπαδών συνεπικούρησαν την καταψήφιση. Σύμφωνα με ανεπίσημες πηγές, το Πολιτικό Γραφείο του κόμματος είχε ταχθεί υπέρ της θετικής ψήφου στη Συνθήκη της Λισσαβώνας, απόφαση η οποία ανατράπηκε από την Κεντρική Επιτροπή.[92] Σε κάθε περίπτωση, είναι σημαντικό ότι, ενώ μετά τις Ευρωεκλογές του 2004 το θέμα του ευρωπαϊκού Συντάγματος ήρθε στο προσκήνιο της πολιτικής ατζέντας του ΑΚΕΛ (όπως αναφέρθηκε προηγουμένως υπήρξε κινητοποίηση από πλευράς ΕΔΟΝ), η Συνθήκη της Λισσαβώνας παρέμεινε στο παρασκήνιο της δημόσιας ρητορείας του.

Δεύτερο παράδειγμα συνιστά η αρνητική και ιδιαίτερα κριτική στάση του στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για ορισμένα θέματα τα οποία αποτελούν κομμάτι της ραχοκοκκαλιάς της ιδεολογικής του κριτικής της Ε.Ε., σε αντιδιαστολή με τη στάση της κυβέρνησης η οποία κυμαινόταν από ήπια έως και θετική. Όπως, λόγου χάρη, στην περίπτωση της οδηγίας για την επέκταση του χρόνου εργασίας και στην περίπτωση της οδηγίας σχετικά με τη Ενίαια Πολιτική Ασύλου, όπου το ΑΚΕΛ (και η ΕΕΑ/ΒΠΑ) καταψήφισε, ενώ ο Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων δήλωσε αποχή και ο Υπουργός Εσωτερικών υπερψήφισε.[93]

Τρίτο παράδειγμα συνιστά το mea culpa του Χριστόφια, τον Φεβρουάριο του 2009, σχετικά με την πρόταση του ΑΚΕΛ για αναβολή της ένταξης της Κύπρου στην ευρωζώνη για ένα έτος. Η θέση του ΑΚΕΛ για το ευρώ είχε α-

92. «Όχι στη Συνθήκη Ψηφίζει το ΑΚΕΛ», *Σημερινή*, 23 Ιουνίου, 2008, σ. 1.
93. Συνέντευξη, Οκτώβριος 2009, Λευκωσία.

φεθεί να αιωρείται πάνω από το κόμμα με αρνητική χροιά και δεν χρησιμοποιήθηκε στην προεκλογική εκστρατεία για τις ευρωεκλογές του 2009.[94]

Τέταρτο παράδειγμα: ο Πρόεδρος διαχώρισε και πάλι τη θέση του από το ΑΚΕΛ (το οποίο ευθυγραμμίστηκε με την ΕΕΑ/ΒΠΑ) όταν ψήφισε υπέρ της υποψηφιότητας Baroso για τη προεδρία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, δηλώνοντας επισήμως ότι ο κύριος λόγος ήταν το Κυπριακό: «Στο πρόσωπό του έχω βρει μεγάλη κατανόηση σε σχέση με το κυπριακό πρόβλημα, ο ρόλος του είναι πολύ χρήσιμος και πιστεύω ότι η επανεκλογή του θα βοηθήσει τη δύσκολη προσπάθεια που κάνουμε για λύση του κυπριακού προβλήματος».[95]

Ενώ το ΑΚΕΛ δεν έχει αναδιαμορφώσει τις προγραμματικές του θέσεις σε θέματα σχετικά με την Ε.Ε. κατά τη διάρκεια της προεδρίας Χριστόφια, μια ασυμφωνία μεταξύ του κόμματος, όπως εκφράζεται από τα στελέχη που έχουν αναλάβει δημόσια αξιώματα, και του κόμματος ως ανεξάρτητου φορέα ιδεολογίας φαίνεται να είναι συμφυής με την επίσημη μετεκλογική στρατηγική της πλήρους υποστήριξης του Προέδρου και της εφαρμογής του προγράμματός του. Η βαθύτερη λογική αυτής της στρατηγικής μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή στη βάση της πολιτικής του ίδιου του ΑΚΕΛ για το κυπριακό πρόβλημα, η οποία μετατράπηκε σε εθνική πολιτική κατά τη διάρκεια της προεδρίας Χριστόφια· η υποψηφιότητά του μετέδιδε την ισχυρή, συμβολική έκκληση ενός ηγέτη υπέρ της λύσης, ο οποίος εκλέχθηκε ακολούθως μεταξύ άλλων –αν όχι κυρίως– για να επανενώσει το νησί.[96] Από τότε μέχρι σήμερα, είναι σταθερή η θέση της κυβέρνησης ότι η Τουρκία παραμένει άκαμπτη και φέρει το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης για τις δυσκολίες που υπάρχουν στη διαδικασία των διαπραγματεύσεων. Το πρώτο χαρτί του Προέδρου ως εκ τούτου είναι οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις της Τουρκίας, η σχέση της με τις χώρες της Ε.Ε. και, γενικότερα, οι δυνατότητες που έχει η Ένωση να ασκήσει πίεση στην Άγκυρα.[97] Ο Πρόεδρος φαίνεται να λειτουργεί με βάση την ανάγκη να προβάλει μια θετική στάση απέναντι στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και τους οργανισμούς της Ένωσης, προκειμένου να καρ-

94. Στη κοινή γνώμη καταγράφηκε θετική στάση ως προς την υιοθέτηση του ευρώ: 65% των ερωτηθέντων του Ευρωβαρόμετρου του 2008.

95. «Με ψήφισε και κομμουνιστής», *Σημερινή*, 20 Ιουνίου, 2009, σ. 6.

96. Βλ. G. Charalambous, «The February 2008 Presidential Election in the Republic of Cyprus: The Context, Dynamics and Outcome in Perspective», *The Cyprus Review*, τόμ. 21, τχ. 1, 2009, σ. 97-122.

97. Αυτό αντικατοπτρίζεται και στη θέση του ΑΚΕΛ. Βλ. ΑΚΕΛ, «Σχέδιο Πολιτικής Απόφασης, Σχέδια Ψηφισμάτων και Προτάσεις για Καταστατικές Αλλαγές 21ου Συνεδρίου του ΑΚΕΛ», ό.π.

ποφορήσει η στρατηγική του αλλά και να αγκαλιαστεί από το εκλογικό σώμα. Κατά τον ίδιο τρόπο, το ΑΚΕΛ θα υφίστατο εκλογική ζημιά εάν αναδείκνυε ή προέβαλλε τη διαφορετικότητα των θέσεών του από την κυβέρνηση.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Εν κατακλείδι, επιστρέφουμε στα αρχικά ερωτήματα: πώς έχει εξελιχθεί η στάση του ΑΚΕΛ απέναντι στην Ε.Ε. και τον αντίκτυπο που αυτή έχει στην Κύπρο, μέσα στο πλαίσιο του στρατηγικού διλήμματος μεταξύ της ιδεολογικής συνέπειας και του πραγματισμού και ποιοι παράγοντες έχουν καθορίσει ή, έστω, επηρεάσει αυτή τη στάση, σπρώχνοντας το κόμμα προς τη μία ή την άλλη επιλογή;

Ας ξεκαθαρίσουμε, ωστόσο, πρώτα τι δεν έχει κάνει το ΑΚΕΛ: δεν έχει προβεί σε ένα χονδρικό επαναπροσδιορισμό της ευρωπαϊκής του πολιτικής· αντίθετα, έχει διατηρήσει τις αρχικές θέσεις και αναλύσεις του για τα ευρύτερα ερωτήματα και συνθήκες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η ενσωμάτωση προτάσεων και αναλύσεων για τα οικονομικά θέματα, που είναι νεο-κεϋνσιανές μάλλον παρά μαρξιστικές, δεν σηματοδοτεί αλλαγή. Έχει διατηρηθεί λοιπόν η συνολική στρατηγική του βάσει της οποίας το κόμμα παραθέτει προγραμματικές κατευθύνσεις που προσανατολίζονται περισσότερο στο να είναι βιώσιμες βραχυπρόθεσμα και ανταγωνιστικές απέναντι στη Δεξιά και λιγότερο για σκοπούς διαμαρτυρίας ή ρήξης με τις υφιστάμενες οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις. Ως εκ τούτου, η σταδιακή ιστορική μεταμόρφωση –ο εκμοντερνισμός, κατά τον Panayiotou–[98] που έφερε τη μικτή οικονομία, τις κοινωνικές ασφαλίσεις, τον συνεργατισμό και άλλα για τα οποία το ΑΚΕΛ είναι βαθύτατα περήφανο, έχει εφαρμοστεί και στο νέο πολιτικό ζήτημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εφόσον θεωρεί την τάση του να τονίζει τα όρια του εφικτού και την ιστορική εξέλιξη επιτυχή φόρμουλα, είναι λογικό αυτή να παρατηρείται και σε σχέση με την Ε.Ε.

Μεσοπρόθεσμα, λοιπόν, το ΑΚΕΛ μετακινείται όχι από μια επαναστατική σε μια μεταρρυθμιστική στάση, αλλά από έναν ρεφορμισμό χωρίς περιορισμούς από την Ε.Ε. σε ένα ρεφορμισμό οριοθετημένο από αυτή, άρα και λιγότερο ριζοσπαστικό ή, πιο συγκεκριμένα, λιγότερο ταξικό. Σε πιο πρακτικό επίπεδο, το κόμμα έχει μετατοπιστεί στον «αντιευρωπαϊκό-φιλοευρωπαϊκό ά-

98. A. Panayiotou, «Lenin in the Coffee-shop: the Communist Alternative and forms of non-western modernity», *ό.π.*

ξονα» [anti-EU/pro-EU axis], βάσει μιας επαναξιολόγησης του δυνητικού ρόλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις προσπάθειες για επίλυση του κυπριακού προβλήματος. Στο εσωτερικό, διατυπώνει προτάσεις (ιδίως σε σχέση με την οικονομία) που είναι προσαρμοσμένες σε αυτά που θεωρούνται εφικτά εντός της Ε.Ε. και αφήνει στην άκρη τυχόν διαμαρτυρίες για κεκτημένα που χάθηκαν με την ένταξη σε αυτή. Η θέση του –από το 1990, ουσιαστικά, και εμφανέστερα από το 1995 οπότε έγινε επίσημα η αλλαγή– εμπεριέχει πλέον μια ήπια και λιγότερο ιδεολογική κριτική. Αυτή δε, όσο το ΑΚΕΛ βρίσκεται επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας, συνοδεύεται από την (έστω σιωπηρή) αποδοχή οδηγιών και πολιτικών της Ε.Ε. που, βάσει των επίσημων αναλύσεών του, είναι ανεπιθύμητες.

Αυτή η στάση καταδεικνύει ότι το κόμμα αντιμετωπίζει όντως το δίλημμα μεταξύ ιδεολογικής συνέπειας και πραγματισμού και πως, μέχρι σήμερα, σε ό,τι αφορά το ζήτημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το έχει επιλύσει υπέρ του πραγματισμού. Κάτι που έχει γίνει κυρίως όχι μέσω δραστικών αλλαγών στις προγραμματικές του θέσεις σχετικά με τα θεμελιώδη ζητήματα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αλλά μέσω της απομάκρυνσης της δημόσιας προσοχής από τα πιο ριζοσπαστικά στοιχεία της συνολικής θεώρησής του, δηλαδή μέσω της υποβάθμισης κάποιων θεμάτων και θεματικών στον δημόσιο λόγο του, βάσει του υπολογιζόμενου πολιτικού κέρδους ή κόστους. Ως εκ τούτου, το ΑΚΕΛ προβάλλει μετριοπάθεια στο ζήτημα της Ε.Ε., ιδιαίτερα όσο αφορά τον τρόπο που ανταγωνίζεται με άλλους πολιτικούς δρώντες, παρά σε σχέση με οποιαδήποτε ιδεολογική ανάλυση. Πρόκειται, παρόλα αυτά, για προσέγγιση η οποία τρέφεται από τις υφιστάμενες ανησυχίες του εκλογικού σώματος, παρά για προσέγγιση που επιχειρεί να ασκήσει την πειθώ της ιδεολογίας της.

Ως αποτέλεσμα, μετά την αποδοχή της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και, ιδιαίτερα, μετά την προσχώρηση της Κύπρου σε αυτή, έχει δημιουργηθεί και ενισχυθεί μια σειρά ασυμφωνιών: μεταξύ ιδεολογίας και πρακτικής αλλά και μεταξύ των επίσημων ιδεολογικών και τελεολογικών στόχων και των βραχυπρόθεσμων απαιτήσεων των κοινωνικο-οικονομικών συγκυριών· μεταξύ της κουλτούρας της αντικαπιταλιστικής διαμαρτυρίας, που εντοπίζεται στο εσωτερικό του κόμματος και εκφράζεται σε εσωτερικά έγγραφα, και τον επίσημο λόγο της ηγεσίας· μεταξύ μιας κριτικής της σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας, που περιλαμβάνει ορισμένα αντι-συστημικά γνωρίσματα, και μιας νοοτροπίας της διαχείρησης του συστήματος. Τέτοιες ασυμφωνίες δεν είναι ανησυχητικές για το κόμμα στον βαθμό που δεν επηρεάζουν την εσωτερική συνοχή και την εκλογική δυναμική του. Αυτό ίσως να σχετίζεται

με τη σύνθεση των μελών και των ψηφοφόρων του ΑΚΕΛ αλλά και με την έλλειψη ιδεολογικής ζύμωσης στις τάξεις του. Παρότι η ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε. περιπλέκει περισσότερο την επίσημη πρόθεση του ΑΚΕΛ να επικεντρωθεί πιο σθεναρά στην πορεία προς τον σοσιαλισμό αφού επιλυθεί το κυπριακό πρόβλημα, αυτό το ζήτημα φαίνεται να είναι το τελευταίο που ανησυχεί το κόμμα.

Τέλος, ας στραφούμε προς τους κύριους παράγοντες που καθόρισαν τη στάση του ΑΚΕΛ για την Ε.Ε., λαμβάνοντας υπόψη, για τους σκοπούς αυτής της εργασίας, τις ιδιαιτερότητες του κόμματος και της εκλογικής του αρένας –πιο συγκεκριμένα, τον ρόλο του Κυπριακού, την εκλογική του απήχηση, τη συμμετοχή του στην κυβέρνηση ως κεντρική δύναμη και, ευρύτερα, τη θέση του στο κομματικό σύστημα– σε αντιπαραβολή με την εξωγενή εξέλιξη της πτώσης της ΕΣΣΔ. Σε ό,τι αφορά την πρώτη ιδιαιτερότητα, το κυπριακό πρόβλημα, φαίνεται ότι η επίσημη προτεραιότητα του ΑΚΕΛ για την επανένωση του νησιού έχει επιστρατευτεί ως εκλογίκευση για μια υπομονετική πορεία προς τον σοσιαλισμό και για ευρείες συμμαχίες τόσο στο εσωτερικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο προσθέτοντας, ως εκ τούτου, και μια ιδεολογική χροιά στην επιλογή ήπιας αντιμετώπισης του ζητήματος της Ε.Ε. Επισήμως, με δεδομένη την ύπαρξη του κυπριακού προβλήματος, σύμφωνα με το κόμμα, απαιτείτο αλλαγή στη θέση για την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ανάλογη προσαρμογή στις συνεργασίες και τις δραστηριότητές του σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Προέκταση αυτών ήταν και η συνειδητοποίηση ότι πλέον απαιτείται και ανεκτικότητα απέναντι στην ευρωπαϊκή πολιτική της κυβέρνησης Χριστόφια, η οποία πρέπει να έχει την πλήρη υποστήριξη του κόμματος τόσο για ιδεολογικούς όσο και για στρατηγικούς λόγους. Και παρότι το ΑΚΕΛ είναι απρόθυμο, αν δεν αδυνατεί πλέον, να εξετάσει τις θεωρητικές παραμέτρους και επιπτώσεις της συμπεριφοράς του σε κρίσιμα ζητήματα που επηρεάζουν τον διεθνισμό της ιδεολογίας του και τον τελεολογικό του προγραμματισμό, η τελική ιεράρχηση του κυπριακού προβλήματος ως πρώτιστου ιδεολογικού στόχου φαίνεται να παραμένει, εσωτερικά και ίσως επίσης δημοσίως, πειστική.

Όσο αφορά τη δεύτερη ιδιαιτερότητα, τη μεγάλη εκλογική επιτυχία του κόμματος, έχει και αυτή παίξει σημαντικό ρόλο. Κατά πρώτον, στον βαθμό που οι αντιθέσεις μεταξύ της συλλογικής κουλτούρας και της επίσημης ρητορείας καθώς και η υποβάθμιση του «ευρωσκεπτικισμού» αντανακλούν την ανάγκη για εξισορροπητική προσέγγιση εν όψει μιας διαχρονικά ευρείας εκλογικής εμβέλειας που αντλεί δύναμη από όλες τις κοινωνικές τάξεις. Επι-

πλέον, η εμφανής εξασθένηση της δημόσιας κριτικής του ΑΚΕΛ για την Ε.Ε. δεν είχε κόστος σε ψήφους και, ως εκ τούτου, δεν έχει υποκινήσει τριβές σε σχέση με την εκλογική του ισχύ.[99] Η σταθερή και ευρεία υποστήριξή του από τους παραδοσιακούς του ψηφοφόρους και τα χαμηλά στρώματα δεν έχει προσκρούσει στη συγκρατημένη στάση του έναντι της Ε.Ε. Μέσα από τον πολυδιάστατο φακό της δομικής πολυπλοκότητας των εγχώριων εκλογικών αρένων αλλά και τον φακό της αντίληψης των κομμάτων ως προσαρμόσιμων και μεταβαλλόμενων πολιτικών δρώντων, η εκλογική σθεναρότητα του ΑΚΕΛ φαίνεται να είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις ιδιαιτερότητες του κομματικού συστήματος της Κύπρου, για τις οποίες έχει ευθύνη και το ίδιο.[100] Ο ισχυρός διπολισμός στην εκλογική συμπεριφορά, οι αδύναμοι σοσιαλδημοκράτες και η σχεδόν απόλυτα φιλοευρωπαϊκή τους στάση, η απουσία άλλων ριζοσπαστικών αριστερών κομμάτων που θα μπορούσαν να βλάψουν ενδεχομένως την έκταση της διαλλακτικότητας του ΑΚΕΛ, επισημαίνοντας –για παράδειγμα– ότι αυτό δεν συνιστά μια αρκετά ριζοσπαστική πρόκληση για την Ε.Ε., το καθιστούν κόμμα με σχετικό χαρακτήρα διαμαρτυρίας [relational protest nature][101] και επιτρέπουν την εύκολη και επιτυχή διαφοροποίησή του από τα υπόλοιπα πολιτικά κόμματα.

Τέτοια διαφοροποίηση φαίνεται να ήταν πιο εύκολη κατά τη διάρκεια των ετών διακυβέρνησης από τον Κληρίδη. Εν μέρει, επειδή είναι προφανές ότι το ΑΚΕΛ είχε την ευχέρεια να επιστρατεύσει στα πλαίσια του πολιτικού ανταγωνισμού δύσκολα για το ίδιο θέματα (δηλαδή, αυτά που απαιτούν κάποιο είδος ιδεολογικής «υποχώρησης»), όπως οι σχέσεις Κύπρου-Ε.Ε., πράγμα που σήμερα φαίνεται εκλογικά παράλογο λόγω της ανάγκης να υποστηριχθεί η κυβέρνηση Χριστόφια και η μερικώς κατευθυνόμενη από την Ε.Ε. κυβερνητική διαχείρηση της οικονομικής κρίσης.

Η σχέση του ΑΚΕΛ με τη κυβέρνηση φαίνεται να το έχει ωθήσει προς την ίδια κατεύθυνση που το ώθησε και η επιδίωξή του για σταθερή εκλογική επιτυχία. Στην υποβάθμιση, δηλαδή, των κεντρικών ιδεολογικών και προγραμματικών αρχών της ευρωπαϊκής πολιτικής του στο πλαίσιο του πολιτικού και εκλογικού ανταγωνισμού. Αυτό το εύρημα είναι ελαφρώς διαφορε-

99. Δεν έχουν γνωστοποιηθεί από τον κυπριακό Τύπο οιεσδήποτε εσωτερικές διενέξεις γύρω από το ζήτημα της Ε.Ε.

100. G. Charalambous, «The Strongest Communists in Europe: Accounting for AKEL's Electoral Success», *ό.π.*

101. Βλ. G. Capoccia, «Anti-System Parties: A Conceptual Reassessment», *Journal of Theoretical Politics*, τόμ. 14, τχ. 1, 2002, σ. 9-35.

τικό από την κεντρική διαπίστωση στη μέχρι σήμερα σχετική βιβλιογραφία για τον ευρωσκεπτικισμό και την αλλαγή στάσης των αριστερών κομμάτων. Για παράδειγμα, τόσο η Bosco όσο και οι Benedetto και Quaglia διαπίστωσαν ότι όταν ένα αριστερό κόμμα μετακινείται προς ή στην κυβέρνηση, τείνει να αλλάζει την στάση του ως προς την Ευρώπη προς το φιλοευρωπαϊκότερο.[102] Ουσιαστικά, αυτό έγινε και με το ΑΚΕΛ, με τη διαφορά ότι, όπως επισημάναμε, οι συνακόλουθοι συμβιβασμοί του αφορούσαν περισσότερο τη δημόσια ρητορεία και τις εναλλαγές των επιπέδων προβολής σχετικών με την Ε.Ε. θεμάτων στα οποία διαφωνούσε με την κυβέρνηση, παρά τις επίσημες συνεδριακές θέσεις και αποφάσεις του.

Από την άλλη πλευρά, ενώ οι βασικές ιδιαιτερότητες του ΑΚΕΛ (συμπεριλαμβανομένης και της συμμετοχής του στην κυβέρνηση) φαίνεται να ήταν σημαντικές όσον αφορά τη στάση του κόμματος από το 1995 και μετά (με επιμέρους σταθμούς το 2003 και το 2008), δεν εξηγούν επαρκώς τις αλλαγές που εντοπίζονται στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990, που ήταν άλλωστε και οι πιο σημαντικές καθώς επηρέασαν όχι μόνο τη δημόσια ρητορεία του για την Ε.Ε. αλλά και τις ίδιες του τις προγραμματικές θέσεις για τη σχέση της Κύπρου με αυτή. Η αρχική ώθηση οφείλεται στην κατάρρευση της ΕΣΣΔ. Το ιδεολογικό κάλυμμα του ΑΚΕΛ ιδιαίτερα όσο αφορά στην τακτική του στο Κυπριακό αλλά και αλλού στηριζόταν πολιτικά στον διπολισμό που επικρατούσε στο παγκόσμιο στερέωμα. Έτσι, η πτώση της ΕΣΣΔ δεν μπορεί παρά να αποτελεί εξαιρετικά σημαντικό παράγοντα για την αλλαγή της στάσης του κόμματος απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση και, ευρύτερα, για την εντονότερη παρουσία του στρατηγικού διλήμματος μεταξύ ιδεολογικής συνέπειας και πραγματισμού. Στον βαθμό που το Κυπριακό διαχρονικά αποτελεί το πιο βασικό θεωρητικό και πολιτικό όπλο του ΑΚΕΛ, η πτώση της ΕΣΣΔ συνετέλεσε στην αποδυνάμωση της τακτικής που υλοποιούσε μέχρι τότε το κόμμα με αυτό το όπλο.

102. A. Bosco, «Four Actors in Search of a Role: The Southern European Communist Parties», στο N. Diamandouros - R. Gunther (επιμ.), *Parties, Politics and Democracy in the New Europe*, Johns Hopkins University Press, Βαλτιμόρη 2001, και G. Benedetto - L. Quaglia, «The Comparative Politics of Communist Euroscepticism in France, Italy and Spain», *ό.π.*